

Turkish Studies Social Sciences

Volume 14 Issue 2, 2019, p. 49-70
DOI: 10.7827/TurkishStudies.14658
ISSN: 2667-5617

Skopje/MACEDONIA-Ankara/TURKEY

INTERNATIONAL
BALKAN
UNIVERSITY

EXCELLENCE FOR THE FUTURE
IBU.EDU.MK

Research Article / Araştırma Makalesi

Article Info/Makale Bilgisi

✍ Received/Geliş: Aralık 2018

✓ Accepted/Kabul: Nisan 2019

✍ Referees/Hakemler: Prof. Dr. Funda TOPRAK – Doç. Dr. Akartürk KARAHAN

This article was checked by iThenticate.

KAZAN TATAR TÜRKÇESİNİN KAZAN ARDI AĞIZLARI ÜZERİNE*

Hülya GÖKÇE**

ÖZET

İdil-Ural sahası Türk lehçelerinden biri olan Kazan Tatar Türkçesinin diyalektoloji çalışmaları incelendiğinde araştırmacıların bu Türk lehçesinin yayılma sahasını göz önünde bulundurarak bazı istisnalar dışında genellikle pek çok ağızdan oluşan üç ana ağız grubunun varlığını kabul ettiği görülür. Bunlar; Orta, Mişer ve Batı Sibir Tatarları ağız grubudur.

Bu ağız gruplarından konuşurlarının Kazan Tatar-Başkurt dil sahasında oldukça geniş bir coğrafyaya yayılmış olan Orta ağız grubunun ayrı bir önemi vardır. Tatar diyalektologları tarafından kabul gören ortak görüş, Orta ağız grubunun fonetik ve leksik özellikler bakımından yazı dilinin şekillendirilmesinde esas alındığıdır.

Çalışmamıza konu olan Kazan Ardı ağızları, Orta ağız grubu içinde yer almaktadır. Bu ağız grubu Mamadış, Layış, Döbyaz ve Baltaç ağızlarından oluşmaktadır. Kazan Tatar Türkçesi yazı dilinin özelliklerine en yakın Kazan Ardı ağızı ise Baltaç ağızıdır.

Kazan Ardı ağızları incelendiğinde yazı dilinden farklılaşan çeşitli fonetik ve morfolojik özelliklerin bulunduğu görülür. Örneğin bu ağızların bazılarında görülen ayırt edici fonetik özellikler şunlardır: İlk hece konumunda ve /b/, /p/, /k/ ünsüzlerinin yanında bulunan /a/ ünlüsünün belirgin ölçüde yuvarlaklaşması (*a^olma*, *a^opa*, *a^ovil*, *ba^okça*, *ba^oluq*, *ka^or*), yazı dilinde ön ses konumundaki /y-/ yerine /c-/ (Kaz.T.Tü.yd. *yl* > *cil* 'yıl', Kaz.T.Tü.yd. *yuk* > *cuk* 'yok'), /c-/ yerine /z-/

* Bu çalışma *INCSOS - 3.Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi*'nde (17-21 Ekim 2018 Buhara-Özbekistan) sözlü bildiri olarak sunulan ve AYBÜ BAP Koordinatörlüğü tarafından desteklenen bildirinin genişletilmiş şeklidir.

** Dr. Öğr. Üyesi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, E-posta: hgokce@ybu.edu.tr

(Kaz.T.Tü.yd. *cidĩ* > *zidĩ* 'yedi'), /ɣ-/ yerine /k-/ (Kaz.T.Tü.yd. *ɣatın* > *katın* "kadın, hanım (eş), bayan") seslerinin kullanılması.

Kazan Ardı ağızlarından bazılarında yazı dilinden farklılaşan morfolojik özellikler ise şunlardır: Şimdiki zamanda ikinci çoğul şahıs eki olarak *-sıgızd*, *-sıgızd* ekinin kullanılması, soru eki olarak *-ma*, *-me* eklerinin kullanılması, *-rak*, *-rek* ekleri yerine *-(ın)tınnan*, *-(ĩn)tĩnnen* eklerinin kullanılması.

Çalışmamızda Kazan Tatar Türkçesinin ağızlarıyla ilgili çalışmalar taranarak Kazan Ardı ağızlarının yazı dilinden farklılaşan özellikleri örneklerle tespit edilecektir. Çalışmada eş zamanlı ve karşılaştırmalı yöntem kullanılacaktır. Bildirideki amacımız Kazan Tatar Türkçesi ağızları üzerine ülkemizde yapılan çalışmaların azlığından dolayı alan araştırmacılarının gelecekteki bu tür çalışmalarına örnek oluşturmak ve katkı sağlamaktır.

Anahtar Kelimeler: Kuzey-Batı (Kıpçak) Grubu Türk Lehçeleri, Kazan Tatar Türkçesi, Orta Ağız Grubu, Kazan Ardı Ağızları, diyalektoloji, ses bilgisi, yapı bilgisi.

ON KAZAN ARDI DIALECTS OF KAZAN TATAR TURKISH

ABSTRACT

When the dialectology studies of Kazan Tatar Turkish, which is one of the Turkish dialects of Idil-Ural area, are examined, it is seen that the researchers accept the existence of three main dialect groups which are composed of many accents, with some exceptions, considering the spreading area of this Turkish dialect. These; Middle, Misher and West Sibir Tatars.

The Middle Dialect Group, which has a wide geography in Tatar-Bashkir language field of the speeches of these dialect groups, has a special importance. The common view accepted by Tatar dialectologists is that it is based on the phonetic and lexical traits of the Middle Dialect Group.

Kazan Ardı dialects, which is the subject of our study, is located in the Middle Dialect Group. This dialect group consists of the names Mamadış, Layış, Döbyaz and Baltaç. Kazan Ardı dialect, which is the closest to the characteristics of Kazan Tatar Turkish, is Baltaç dialect.

When examining Kazan Ardı dialects, there are several phonetic and morphological features that differ from the written language. For example, the distinctive phonetic properties of some of these dialects are: Significantly rounded off of the /a/ vowel in the first syllable position and next to the /b/, /p/, /k/ consonants (*a^olma*, *a^opa*, *a^ovil*, *ba^oqça*, *ba^oluq*, *ka^or*), using /c-/ instead of /y-/ (Kaz.T.Tü.yd. *yul* > *cul* 'year', Kaz.T.Tü.yd. *yuk* > *cuk* 'nope'), /z-/ instead of /c-/ (Kaz.T.Tü.yd. *cidĩ* > *zidĩ* 'seven'), /k-/ instead of /ɣ-/ (Kaz.T.Tü.yd. *ɣatın* > *katın* "woman, lady (wife), lady") sounds in the pre-sound position in the writing language.

The morphological features that differ from the written language in some of Kazan Ardı dialects are: The use of *-sıgızd*, *-sığızd* suffixes as a second plural person suffix in the present tense, as an interrogative particle using the *-ma*, *-me* suffixes, instead of *-rak*, *-rek* suffixes use of *-(ın)tınnan*, *-(ñ)tñnnen* suffixes.

In our study, the studies on the dialects of Kazan Tatar Turkish will be searched and the characteristics of Kazan Ardı dialects differing from the written language will be determined with examples. Synchronic and comparative method will be used in the study. Our aim in this study is to set an example for future studies of field researchers in Kazan Tatar Turkic language due to the scarcity of studies conducted in our country.

STRUCTURED ABSTRACT

When the dialectology studies in Idil-Ural area are examined, it is seen that there are three main groups in Kazan Tatar Turkic. These; Middle, Misher and West Sibir Tatars are dialect groups.

Speakers of the dialects of the Middle Dialect Group of Kazan Tatar Turkish, on Tatar-Bashkir Turkish Language field, they live in a very wide geography. Tatar dialects of the Middle Dialect Group are also spoken in Bashkir territory outside Tatarstan, in the area where Bashkir Turkish dialect is located in the North West Dialect. These dialects that interact with each other have similar language characteristics. For this reason, the dialects in the North West Dialect Group of Bashkir Turkish were evaluated by some dialect researchers in the Middle Dialect Group of Tatar Turkish.

The number of speakers of the Middle Dialect Group is quite high. This increases the impact area of the Middle Dialect Group. Therefore, especially in the process of forming the standard language, the dialects included in this group were more effective than the other dialect groups. Modern Kazan Tatar Writing Language was created on the basis of the Middle Dialect Group in general, Misher Dialect Group in partially. The major phonetic and morphological features of Kazan Tatar Writing Language have been established on the basis of these two dialect groups.

The Middle Dialect Group, forms the basis of Kazan Tatars Written Language. This is a common view accepted by Tatar dialectologists. In addition, the information obtained as a result of recent dialectology research, the development of Kazan Tatar Writing Language and its current form shows that Misher Dialect Group is also partially effective. Phonetic and lexical features of Kazan Tatar Writing Language were formed on the basis of the Middle Dialect Group. Misher Dialect Group was effective in forming the morphological features of Kazan Tatar Writing Language.

Kazan Ardı dialects, which is the subject of our study, is located in the Middle Dialect Group. This dialect group consists of the names Mamadış, Layış, Döbyaz and Baltaç. Kazan Ardı dialect, which is the closest to the characteristics of Kazan Tatar Turkish, is Baltaç dialect.

Tatarstan region is divided into three sections in public and scientific research. These are Kazan Ardı, Tav Yagı, Kama Aryagı. The dialects in Kazan Ardı region are spread around the Kazan and surrounding areas.

Kazan Ardı dialects have various phonetic and morphological features separated from Kazan Tatar Writing Language. For example, in some of these dialects, the following distinctive phonetic properties are seen: Significantly rounded off of the /a/ vowel in the first syllable position and next to the /b/, /p/, /k/ consonants (*a°lma*, *a°pa*, *a°vıl*, *ba°kça*, *ba°luk*, *ka°r*), using /c-/ instead of /y-/ (Kaz.T.Tü.yd. *yıl* > *cıl* 'year', Kaz.T.Tü.yd. *yuk* > *cuk* 'nope'), /z-/ instead of /c-/ (Kaz.T.Tü.yd. *cidĩ* > *zidĩ* 'seven'), /k-/ instead of /h-/ (Kaz.T.Tü.yd. *hatın* > *katın* "woman, lady (wife), lady") sounds in the pre-sound position in the writing language.

The morphological features of some Kazan Ardı dialects that differ from Kazan Tatar Writing Language are: The use of *-sıgızd*, *-sıgızd* suffixes as a second plural person suffix in the present tense, as a interrogative particle using the *-ma*, *-me* suffixes, instead of *-rak*, *-rek* suffixes use of *-(ın)tınnan*, *-(ıñ)tıñnen* suffixes.

These characteristics are defined as the main differences of these dialects in Kazan Tatar dialectology studies. In this study, the dictionary material about the dialects of Kazan Tatar Turkish was scanned. Based on the data obtained it is seen that the characteristics of Kazan Ardı dialects which are different from Kazan Tatar Writing Language are more than those mentioned.

When compared to Kazan Ardı dialects and the written language of Kazan Tatar Turkish, it is seen that there are a lot of deviations from the use of standard language in these dialects. As a result, when we compare the examples of Kazan Tatar Turkic language, we can summarize the characteristic sound characteristics of Kazan Ardı dialects as follows:

1. Most of the sounds in Kazan Tatar Writing Language were changed when the sound characteristics of Kazan Ardı dialects were examined. Voice changes such as palatalisation, velarisation, contraction, expansion, rounding, unrounding; voicing, devoicing, in these dialects are found in every position of the word.

2. In Kazan Ardı dialects, the use of labialised /a°/ sound is limited to the dialects of Baltaç and Mamadış. This sound is not used in the dialects of Layış and Döbyaz. The nature of the /a/ vowel is almost identical to that of the written language.

3. The most change in vowels took place in /a/ sound. The change of this sound, to both front vowel /e/, /ĩ/ sounds and back vowel /ı/, /o/ sounds were observed. In Kazan Ardı dialects, especially in Döbyaz dialect, the change of /a/ sound to /a~/e/, /ĩ/, /ı/, /o/ separates this dialect from other dialects. This sound is converted into /e/ and /ı/ vowels in Baltaç and Layış dialects. In Mamadış dialect, no example was found in which the /a/ sound changed.

4. In Kazan Ardı dialects, /e/, /i/, /ĩ/ vowels can be used interchangeably in each position of the word.

5. In these dialects, the change in /o/ vowel is usually in the form of a vowel contraction. In Layış dialect, in some words /u/ is used for this vowel. It has been determined that /u/ as well as /ı/ vowel is used in Mamadış and Döbyaz dialects. The most different change in /o/ occurred in dialects of Baltaç and Döbyaz. In these dialects, the loan words were transformed from /o/ vowel's to /a/ vowel's.

6. The change in /ö/ vowel's in Kazan Ardı dialects is met by the /ü/, which is the narrow one. In these dialects, we see that /ö/ vowel's are being used by narrowing. This vowel is further narrowed in the dialects of Mamadış and Döbyaz. The samples in which /i/ are used are also determined. The most different change in the /ö/ vowel's was found in the Döbyaz dialect. In the many examples we have identified from this dialect, instead of the /ö/ vowel's, the /ĩ/ is used.

7. In Kazan Ardı dialects, /ç/, /ş/, /t/, /s/ consonants are often used interchangeably. For example *çişme-şişme-tişme* e.t.c.

8. /y/ in initial phoneme and internal phoneme position in Tatar writing language, In Kazan Ardı dialects, it usually varies to /c/.

9. The structure characteristics of Kazan Ardı dialects separated from Kazan Tatar writing language are as follows: *-nun, -nñ* affixes is use in the genitive case of personal pronouns and after I. and II. singular person possessive affix is the use of accusative affix as *-ı, -ĩ ~ -nı, -nĩ*.

10. In these dialects, there are many changes in *-gaç, -geç* gerund affixes.

Keywords: North-West (Kipchak) Group Turkic Dialects, Kazan Tatar Turkish, The Middle Dialect Group, Kazan Ardı Dialects, dialectology, phonology, morphology.

Giriş:

Tatar diyalektoloji çalışmalarına bakıldığında Kazan Tatar Türkçesinin üç ana ağız grubunun tespit edildiği görülür. Bunlar; Orta, Mişer ve Batı Sibir Tatarları ağız grubudur.

Tatar Türkçesinin Orta ağız grubuna giren ağızların taşıyıcıları, Tatar-Başkurt dil sahasında oldukça geniş bir coğrafyaya dağılmış olarak yaşamaktadır. Orta ağız grubu Tatar ağızları, Tataristan dışında Başkurt topraklarında Başkurt Türkçesinin Kuzeybatı ağızlarının yayıldığı sahada da konuşulmaktadır. Birbirleriyle etkileşim hâlinde olan bu ağızlar, benzer dil özellikleri taşımaktadır. Bu sebeple de bazı ağız araştırmacıları tarafından Başkurt Türkçesinin Kuzeybatı ağız grubuna dâhil olan ağızlar, Kazan Tatar Türkçesinin Orta ağız grubu içinde değerlendirilmiştir.

Orta ağız grubunun ağız taşıyıcılarının ve etki alanının fazlalığı, bu gruba dâhil olan ağızların özellikle standart dilin oluşum sürecinde diğer ağız gruplarına nazaran öne çıkmasını sağlamıştır. Günümüz Kazan Tatar yazı dili, genel olarak Orta ağız grubu, kısmen Mişer ağız grupları esasında oluşturulmuştur. Kazan Tatar yazı dilinin belli başlı fonetik ve morfolojik özellikleri bu iki ağız grubu temelinde biçimlendirilmiştir.

Kazan Tatar diyalektoloji çalışmaları, XIX. yüzyılda başlamıştır. Kazan Tatar Türkçesinin ilk ağız tasnifi 1881 yılında A. G. Bessonov tarafından yapılmıştır. Bu tasnif, tarihî bakımdan önem taşımaktadır. Günümüzdeki tasniflerin temelini ise, 1927 yılında C. Velidi tarafından yapılan tasnif oluşturmaktadır. İlk tasnif denemelerinde basit araştırma yöntemlerinin kullanıldığı görülür. Kazan Tatar diyalektoloji çalışmalarının dil bilim metotları kullanılarak yapılmaya başlanması, XX. yüzyılın ikinci yarısına rastlar. 1958 yılından sonra Tatar ağızlarının linguistik coğrafi metot kullanılarak araştırılmaya başlanması, pek çok ağzın yayılma sahasının belirlenmesini ve yeni ağızların tespit edilmesini sağlamıştır. Böylece mevcut ağızların yayılma sahaslarının tespiti ile birlikte birbirleriyle olan etkileşimin boyutu ve özellikleri, yazı dilinin oluşumundaki rolleri ortaya konulmuştur.

Tatar diyalektologları, Kazan Tatar Türkçesinin yayılma sahasını göz önünde bulundurarak bazı istisnalar dışında genel olarak pek çok ağızdan oluşan Orta, Mişer ve Batı Sibir Tatarları ağız grubunun varlığını kabul etmektedir. Bu ağız gruplarının adlandırılmasında bazı farklılıklar da söz konusudur. Coğrafi yönler esasında yapılan ağız tasniflerinde Mişer ağız grubunun “Batı diyalekti”, Batı Sibiryata Tatarları ağız grubunun ise, “Doğu diyalekti” olarak belirtildiği görülür. (Sabirov, 1965: 12-13), (Mahmutova, 1969: 613), (Ganiyev, 1997: 5), (Zekiyev, 1998: 35)

Orta ağız grubu konuşurları, Tataristan dışında başlıca Başkurdistan, Mari, Çuvaşistan, Udmurt, Kirov, Ryazan, Perm, Sverdlovsk ve Çilebî’de yaşamaktadır. Bu ağızlar, Tataristan’da 1.800.000 kadar kişi tarafından konuşulmaktadır. Mişer ağız grubu konuşurlarının yoğun olarak yaşadıkları bölgeler ise, Tataristan ve Başkurdistan, ayrıca Gorkiy, Ulyanovsk, Penza, Saratov, Kuybişev, Volgograd ve Orenburg’dur. Batı Sibir bölgelerinde yaşayan Tatarlar (yaklaşık 320.000) da Batı Sibir Tatar ağız grubunun konuşurlarıdır.

Orta ağız grubu, Kazan Ardı, Minzele, Tav yağı, Berengî, Dürtöylî, Tuymazı, Kıyığı, Barda, Nokrat, Kamışlı, Kasıym ve Kîreşîn Tatarları ağızlarından oluşmaktadır.

Mişer ağız grubunu oluşturan ağızlarsa şunlardır: Sîrgaç ağızı, Çistay ağızı, Çüpreli ağızı, Melekes ağızı, Hivalın ağızı, Temnikov ağızı, Lembre ağızı, Kuznetsk ağızı, Mordva-Karatay ağızı, Baykıbaş ağızı.

Batı Sibir Tatar ağız grubunu da Tömen ağızı, Tobol ağızı, Saz yağı ağızı, Tevriş ağızı, İşim ağızı ve Tara ağızı oluşturmaktadır. (Ehetov, 1984: 29-30)

Kazan Tatar yazı dilinin esasını “Orta ağız grubu” oluşturmaktadır. Orta ağız grubunun yazı dilinin temellerini oluşturduğu, Tatar diyalektologları tarafından kabul gören ortak bir görüştür. Ayrıca son zamanlarda yapılan diyalektoloji araştırmaları sonucunda elde edilen bilgiler, Kazan Tatar yazı dilinin gelişmesi ve günümüzdeki şeklini almasında Mişer ağız grubunun da kısmen etkili olduğunu göstermektedir. Kazan Tatar yazı dilinin fonetik ve leksik özellikleri Orta ağız grubu esasında, morfolojik özellikleri ise, Mişer ağız grubu esasında şekillenmiştir. (Mahmutova, 1969: 613-615)

Kazan Tatar Türkçesinin Orta ağız grubu içerisinde yer alan Kazan Ardı ağızları başlıca Mamadış, Layış, Döbyaz ve Baltaç ağızlarından oluşmaktadır. Kazan Tatar Türkçesi yazı dilinin özelliklerine en yakın Kazan Ardı ağızı ise Baltaç ağızıdır.

Tataristan bölgesi halk arasında ve bilimsel araştırmalarda üç bölüme ayrılmaktadır. Bunlar Kazan Ardı, Tav yağı, Kama aryacı. Kazan Ardında yer alan ağızlar, Kazan ve çevresinde yayılmıştır. Kazan Tatar ağızları üzerine yapılan en önemli çalışmalardan biri olan *Orta İdil Hem Ural Töbegi Tatar Halık Söyleşleri Atlası*’nda Kazan Ardı bölgesinde dört ağzın bulunduğu gösterilmiş, Berengî ağızı da bu bölge ağızları grubuna dahil edilmiştir. (THS-1: 22) Bu ağızlar L. Celey (*Tatar Diyalektologiyesi*, Kazan, 1947) ve N. B. Borhanova tarafından araştırılmıştır. Ağız atlasının hazırlanmasında kullanılan ağız çalışmaları esasında günümüzde Kazan Ardı bölgesi Mamadış, Layış, Döbyaz ve Baltaç ağızlarına ayrılarak incelenmektedir. (THS-1: 23)

Kazan Ardı ağızlarından Mamadış ağızı, Saba, Mamadış, Tıleçî, kısmen Pitreç, Balık mahallesi ve Kukmara bölgesinde konuşulmaktadır. Büyük bir bölümü eski Mamadış ilçesinde yayıldığı için ağıza Mamadış adı verilmiştir. (THS-1: 29) Layış ağızı, Tataristan'ın Layış, Balık mahallesinin bulunduğu bölgede yayılmıştır. Ağızın konuşulduğu bölge eski Layış ilçesini kapsamaktadır. (THS-1: 43) Döbyaz ağızı, Tataristan'ın Döbyaz, Etne, kısmen Biyiktav ve Arça bölgelerinde yayılmıştır. (THS-1: 24) Baltaç ağızı, Tataristan'ın kuzeydoğusunda, Kirov ili ve Udmurtiya'nın güneyinde konuşulmaktadır. (THS-1: 38)

İnceleme:

Kazan Ardı Ağızlarının Yazı Dilinden Ayrılan Başlıca Özellikleri

A. Ünlüler:

1. Kazan Ardı Ağızlarındaki Ünlü Değişmeleri:

Kazan Tatar Türkçesinin ağızları incelendiğinde, ünlü sisteminin sayıca yazı dilinin ünlü sisteminden çok farklılaşmadığı görülür. Ağızlar arasındaki ayırım daha çok ünlülerin sesletimi sırasındaki nitelik farklılıklarından kaynaklanmaktadır. Bu durumun en belirgin örneklerine /a/ ünlüsünün kullanımında rastlıyoruz.

Kazan Tatar ağızlarında /a/ ünlüsünün çeşitli varyantları kullanılmaktadır. Bazı ağızlarda /a/ ünlüsü, dudaksıllaşarak /a^o/ şeklinde sesletilirken, bazı ağızlarda ise, daha açık ve dudaksıllaşmayan düz sıradan /a/ sesi kullanılmaktadır.

/a/ ünlüsünün dudaksıllaşma derecesi, bu ünlünün kelimedeki kullanım konumuna göre farklılaşmaktadır. Kazan Tatar Türkçesinin standart dilinde bulunan /a/, arka damakta, geniş-düz ve açık olarak sesletilen bir ünlüdür. Kelimenin birinci ve ikinci hecelerinde bu ünlü, özellikle arka damak ve dudak sonör ünsüzlerinin yanında dudaksıllaşarak nitelik farklılığına uğrar. Çok heceli kelimelerin son hecelerinde damak-diş ünsüzlerinden sonra iç ses konumundaki /a/ ünlüsünün son hecelere doğru dudaksıllaşması azalır. Türkiye Türkçesindeki gibi düz sesletilir.

/a/ ünlüsünün Orta ağız grubunun pek çok ağızında kullanılan varyantı, dudaksıllaşmış /a^o/'dır. Orta ağız grubunda ilk hece konumunda ve /b/, /p/, /k/ komşuluğundaki /a^o/nın belirgin ölçüde dudaksıllaşarak sesletildiği görülür: *a^olma*, *a^opa*, *a^ovil*, *ba^oqça*, *ba^olık*, *ka^or*, *ka^orama* vd. (Mahmutova, 616.s.) Kazan Ardı ağızlarından Baltaç ve Mamadış ağızlarında dudaksıllaşmış /a^o/ kullanılırken Layış ve Döbyaz ağızlarında bu ses kullanılmamaktadır. Baltaç ve Mamadış ağızlarında dudaksıllaşmış /a/ sesine ikinci hecede de rastlanır.

Ör. Kaz.T.Tü.yd. *arpa* “arpa” > Döbyaz ağı. *arpa* (THS-1: 24), Kaz.T.Tü.yd. *bakça* “bahçe, bağ” > Mamadış ağı. *ba^oqça^o* (THS-1: 29), Kaz.T.Tü.yd. *kala* “kale, kasaba” > Mamadış ağı. *ka^ola^o* (THS-1: 29), Kaz.T.Tü.yd. *bal* “bal” > Baltaç ağı. *ba^ol* (THS-1: 29), Döbyaz ağı. *ba^ol* (THS-1: 24), Kaz.T.Tü.yd. *kara* “siyah, kara” > Baltaç ağı. *ka^ora^o* (THS-1: 38), Kaz.T.Tü.yd. *kaş* “kaş” > Döbyaz ağı. *kaş* (THS-1: 24), Kaz.T.Tü.yd. *malay* “oğlan, delikanlı” > Layış ağı. *malay* (THS-1: 40), Kaz.T.Tü.yd. *saban* “saban” > Döbyaz ağı. *saban* (THS-1: 24)

Ancak Baltaç ve Mamadış ağızlarında ikinci heceden sonraki hecelerde ise normal sıradan /a/ sesi kullanılmaktadır. Ör. *ba^oqça^olarda*, *ba^ola^olarğa* vd. (THS-1: 29, 38)

Dudaksıllaşmış /a/, Mişer ağız grubunun Hıvalın ve Mordva-Karatay ağızında da ihtiyarî tarzda kullanılmaktadır. Ancak Mişer ağız grubunda karakteristik olarak kullanılan /a/ ünlüsü, dudaksıllaşmayan varyantıdır. Benzer şekilde Orta ağız grubunun Kireşin Tatar, Nokrat ve Kıyğı ağızlarında /a/ ünlüsünün dudaksıllaşmayan açık varyantı kullanılmaktadır: *aq*, *bala*, *baqça*, *qarga* vb. (Ehetov, 1984: 93)

Kazan Ardı ağızlarından tespit ettiğimiz ünlü değişmeleri şunlardır:

1.1. /a/ Ünlüsündeki Değişmeler:

Kaz.T.Tü.yd. /a/ > Döbyaz ağ. /a~/e/, /i/, /ı/, /o/, Baltaç ağ. /e/, /ı/, Layış ağ. /e/, /ı/

Kaz.T.Tü.yd. *açı* “acı” (TTS: 37) > Döbyaz ağ. *eçî* ~ *açı* (THS-1: 24), Kaz.T.Tü.yd. *açık* “açık” (TTS:37) > Döbyaz ağ. *eçik* (THS-1: 24), Kaz.T.Tü.yd. *armiyeye* “ordu” (TTS:32) > Layış ağ. *ermiyeye* (THS-1: 43), Kaz.T.Tü.yd. *az* “az” (TTS: 457) > Döbyaz ağ. *ez* (THS-1: 24), Layış ağ. *ez* (THS-1: 43), Kaz.T.Tü.yd. *barıbir* “hepsi bir, farksız, aynı, eşit” (TTS: 44) > Döbyaz ağ. *beribir* (THS-1: 24), Layış ağ. *beribir* (THS-1: 43), Kaz.T.Tü.yd. *cılımsa* “biraz ılık, ılıcak” (TTS: 491) > Döbyaz ağ. *dcılımsı* (THS-1: 24), Kaz.T.Tü.yd. *çınayağ* “fincan, kâse” (KTTS: 66) > Baltaç ağ. *çınıyağ* (THS-1: 38), Kaz.T.Tü.yd. *daça* “yazlık, sayfiye” (KTTS: 71) > Layış ağ. *dayçı* (THS-1: 43), Kaz.T.Tü.yd. *herabe* “harabe” (TTS: 383) > Baltaç ağ. *ereme* (THS-1: 39), Kaz.T.Tü.yd. *şahıta* “maden ocağı, maden kuyusu” (TTS : 411, 412) > Döbyaz ağ. *şakıtı* (THS-1: 25), Kaz.T.Tü.yd. *tarih* “tarih” (TTS: 299) > Layış ağ. *terih* (THS-1: 43), Kaz.T.Tü.yd. *totaş* “ilgili, çatık” (TTS: 322) > Döbyaz ağ. *totoş* (THS-1: 24), Kaz.T.Tü.yd. *yubka* “eteklik, etek” (TTS: 434) > Döbyaz ağ. *yüfkî* (THS-1: 25).

1.2. /e/ Ünlüsündeki Değişmeler:

Kaz.T.Tü.yd. /e/ > Döbyaz ağ. /i/, Mamadış ağ. /i/, /i/, Layış ağ. /i/, /e~/i/, /ü/, /a/

Kaz.T.Tü.yd. *cenlik* “vahşi hayvan” (TTS: 492) > Layış ağ. *cannık* (THS-1: 43), Kaz.T.Tü.yd. *ceyev* “yaya şekilde, yayan, yürüyerek” (KTTS: 53) > Layış ağ. *ciyev* ~ *ceyev* (THS-1: 43), Mamadış ağ. *ciyev* (THS-1: 30), Kaz.T.Tü.yd. *çekçek* “çekçek, hamur aşısı” (TTS: 404) > Mamadış ağ. *çikçegi* (THS-1: 30), Kaz.T.Tü.yd. *ene* “işte, oradaki” (KTTS: 79) > Layış ağ. *üne* (THS-1: 43), Kaz.T.Tü.yd. *peremeç* “peremeç yemeği, Tatar böreği” (TTS: 252) > Mamadış ağ. *piremeç* (THS-1: 30), Kaz.T.Tü.yd. *pilmen* “et suyuna pişirilen çorbalı bir mantı” (KTTS: 217) > Layış ağ. *pilmin* (THS-1: 43), Kaz.T.Tü.yd. *sebep* “sebep, neden” (KTTS: 232) > Layış ağ. *sibep* (THS-1: 43), Kaz.T.Tü.yd. *sekî* “seki, divan” (KTTS: 232) > Mamadış ağ. *sikî* (THS-1: 30), Kaz.T.Tü.yd. *tegermeç* “teker, tekerlek” (TTS: 337) > Mamadış ağ. *tekirmeç* (THS-1: 30).

1.3. /i/ Ünlüsündeki Değişmeler:

Kaz.T.Tü.yd. /i/ > Döbyaz ağ. /i/, Mamadış ağ. /i/, /ü/, Baltaç ağ. /i/, Layış ağ. /i/, /ö/, /ı/

Kaz.T.Tü.yd. *cenlik* “vahşi hayvan” (TTS: 492) > Layış ağ. *cannık* (THS-1: 43), Kaz.T.Tü.yd. *ine* “iğne” (KTTS: 84) > Mamadış ağ. *ine* (THS-1: 30), Baltaç ağ. *ine* (THS-1: 38), Kaz.T.Tü.yd. *irî* “büyük, iri” (KTTS: 85) > Mamadış ağ. *irî* (THS-1: 30), Baltaç ağ. *irî* (THS-1: 38), Kaz.T.Tü.yd. *kübik* “köpük” (KTTS: 144) > Layış ağ. *göbök* (THS-1: 43), Kaz.T.Tü.yd. *kürük* “görk, güzellik; kürk; körük” (TTS: 202) > Mamadış ağ. *külük* (THS-1: 31), Kaz.T.Tü.yd. *mîskîn* “miskin” (TTS: 214) > Layış ağ. *miskin* ~ *mîskîn* ~ *miski* (THS-1: 43, 44), Kaz.T.Tü.yd. *sîmya* “aile” (TTS: 269) > Baltaç ağ. *çimce* (THS-1: 38), Kaz.T.Tü.yd. *şiparat* “ayrı, münferit” (TTS: 269) > Döbyaz ağ. *sifarat* (THS-1: 25).

1.4. /ı/ Ünlüsündeki Değişmeler:

Kaz.T.Tü.yd. /ı/ > Döbyaz ağ. /a/, /i/, /i~/ı/, Baltaç ağ. /a/, /o/, Layış ağ. /a/, /i/ Mamadış ağ. /o/

Kaz.T.Tü.yd. *açı* “acı” (TTS: 37) > Döbyaz ağ. *eçî* ~ *açı* (THS-1: 24), Kaz.T.Tü.yd. *açık* “açık” (TTS: 37) > Döbyaz ağ. *eçik* (THS-1: 24), Kaz.T.Tü.yd. *aldıngı* “önde gelen, birinci, öncü” (KTTS: 24) > Layış ağ. *aldangı* (THS-1: 43), Kaz.T.Tü.yd. *barıbir* “hepsi bir, farksız, aynı, eşit” (TTS: 44) > Döbyaz ağ. *beribir* (THS-1: 24), Layış ağ. *beribir* (THS-1: 43), Kaz.T.Tü.yd. *tavış* “ses, gürültü, seda” (KTTS: 269) > Layış ağ. *tawaş* (THS-1: 43), Kaz.T.Tü.yd. *yasmık* “mercimek” (TTS: 451) > Döbyaz ağ. *dcasmağ* (THS-1: 24), Kaz.T.Tü.yd. *yodruk* “yumruk” (TTS: 119) > Baltaç ağ. *yozoroğ* (THS-1: 38), Mamadış ağ. *cozoroğ* (THS-1: 30).

1.5. /i/ Ünlüsündeki Değişmeler:**Kaz.T.Tü.yd. /i/ > Baltaç ağ. /e/, Döbyaz ağ. /e/, Mamadış ağ. /e/, Layış ağ. /e/, /iy/, /i/**

Kaz.T.Tü.yd. *bik* “pek, çok” (TTS: 51) > Baltaç ağ. *bek* (THS-1: 38), Mamadış ağ. *bek* (THS-1: 30), Kaz.T.Tü.yd. *ciñge* “yenge” (KTTS: 57) > Layış ağ. *zññge* (THS-1: 43), Kaz.T.Tü.yd. *eti* “ata, baba” (TTS: 462) > Layış ağ. *etñy* (THS-1: 43), Kaz.T.Tü.yd. *tiklñ* “kadar” (TTS: 313) > Layış ağ. *teklñ* (THS-1: 43), Kaz.T.Tü.yd. *imñş-mimñş* “rivayet” (TTS: 107) > Döbyaz ağ. *imñş-memñş* (THS-1: 24).

1.6. /o/ Ünlüsündeki Değişmeler:**Kaz.T.Tü.yd. /o/ > Döbyaz ağ. /ı/, /a/, /u/, Mamadış ağ. /ı/, /u/, Baltaç ağ. /a/, Layış ağ. /u/**

Kaz.T.Tü.yd. *bolın* “çayır” (TTS: 54) > Döbyaz ağ. *bılın* (THS-1: 24), Kaz.T.Tü.yd. *bolar* “bunlar” (KTTS: 44) > Döbyaz ağ. *bılar* (THS-1: 24), Kaz.T.Tü.yd. *kofta* “bluz” (TTS: 169) > Layış ağ. *kupta* (THS-1: 44), Kaz.T.Tü.yd. *kolın* “kulun, tay” (TTS: 159) > Döbyaz ağ. *külın* (THS-1: 24), Kaz.T.Tü.yd. *fonar* “fener” (TTS: 372) > Baltaç ağ. *panar* (THS-1: 38), Kaz.T.Tü.yd. *pomidor* “domates” (TTS: 245) > Döbyaz ağ. *famidur* (THS-1: 25), Kaz.T.Tü.yd. *soñ* “geç, sonra, son” (KTTS: 239) > Mamadış ağ. *suñ ~ sıñ* (THS-1: 30), Kaz.T.Tü.yd. *soñğı* “sonuncu, biraz önce” (KTTS: 240) > Mamadış ağ. *suñğı~suñı* (THS-1: 30,31), Kaz.T.Tü.yd. *toñmaç* “erişte, şehriye” (KTTS: 285) > Mamadış ağ. *tıñmaç* (THS-1: 30), Kaz.T.Tü.yd. *tolım* “saç örgüsü” (TTS: 319) > Döbyaz ağ. *tulum* (THS-1: 24), Kaz.T.Tü.yd. *tormıñ* “hayat” (TTS: 320) > Döbyaz ağ. *tırmıñ* (THS-1: 24), Kaz.T.Tü.yd. *yomırka* “yumurta” (TTS: 121) > Döbyaz ağ. *d’ımırka* (THS-1: 24).

1.7. /ö/ Ünlüsündeki Değişmeler:**Kaz.T.Tü.yd. /ö/ > Döbyaz ağ. /ı/, /i/, Mamadış ağ. /ö/ ~ /i/, /ü/, Baltaç ağ. /ü/,**

Kaz.T.Tü.yd. *çöy* “kama” (KTTS: 69) > Mamadış ağ. *çöy ~ çiy* (THS-1: 30), Kaz.T.Tü.yd. *çöyildırñk* “araba okunu hamuta bağlama kayışı” (TTS: 406) > Mamadış ağ. *çöyöldırñk ~ çiyıldırñk* (THS-1: 30), Kaz.T.Tü.yd. *höner* “hüner, meslek, ustalık” (TTS:496) > Baltaç ağ. *üner* (THS-1: 39), Mamadış ağ. *üner* (THS-1: 30), Kaz.T.Tü.yd. *kömñş* “gümüş” (TTS: 192) > Döbyaz ağ. *kımñş* (THS-1: 24), Kaz.T.Tü.yd. *kön* “gün” (TTS: 193) > Döbyaz ağ. *kñn* (THS-1: 24), Kaz.T.Tü.yd. *kötüv* “sürü” (KTTS: 142) > Döbyaz ağ. *kñüv* (THS-1: 24), Kaz.T.Tü.yd. *köyente* “saka sırıñı” (KTTS: 143) > Mamadış ağ. *köyente ~ kiyente* (THS-1: 30), Kaz.T.Tü.yd. *köysñz* “uyumsuz, ahenksiz; düzensiz, dağınık” (KTTS: 143) > Mamadış ağ. *köysñz ~ kiysñz* (THS-1: 30), Kaz.T.Tü.yd. *öç* “uç” (TTS: 469) > Döbyaz ağ. *ñs* (THS-1: 24), Kaz.T.Tü.yd. *öme* “imece” (KTTS: 212) > Mamadış ağ. *üme* (THS-1: 30), Kaz.T.Tü.yd. *söt* “süt” (TTS: 288) > Döbyaz ağ. *sñt* (THS-1: 24), Kaz.T.Tü.yd. *söyek* “kemik” (TTS: 288) > Döbyaz ağ. *siyek* (THS-1: 24), Kaz.T.Tü.yd. *söyleş-* “söyleş-” (TTS: 287) > Döbyaz ağ. *siyleş-* ~ *sileş-* (THS-1: 24), Mamadış ağ. *söyleş-* ~ *siyleş-* (THS-1: 30), Kaz.T.Tü.yd. *tölkñ* “tilki” (TTS: 345) > Döbyaz ağ. *tñlkñ* (THS-1: 24), Kaz.T.Tü.yd. *tötñn* “duman” (TTS: 349) > Döbyaz ağ. *tññn* (THS-1: 24), Kaz.T.Tü.yd. *töyme* “düğme” (TTS: 344) > Döbyaz ağ. *time ~ ti ÿme* (THS-1: 24), Mamadış ağ. *töyme ~ tiyme ~ ti ÿme* (THS-1: 30), Kaz.T.Tü.yd. *yögñr-* “koşmak, çok çabuk gitmek” (KTTS: 346) > Baltaç ağ. *yügñr-* (THS-1: 38), Kaz.T.Tü.yd. *yöz* “yüz” (TTS: 123) > Döbyaz ağ. *yñz* (THS-1: 24).

1.8. /u/ Ünlüsündeki Değişmeler:**Kaz.T.Tü.yd. /u/ > Baltaç ağ. /a/, /o/, Mamadış ağ. /ı/, /i/, Döbyaz ağ. /ü/**

Kaz.T.Tü.yd. *alabuga* “tatlısu levreği” (TTS: 25) > Mamadış ağ. *alabıga* (THS-1: 30), Kaz.T.Tü.yd. *bulgan* “olan” > Mamadış ağ. *bulğan* (THS-1: 30), Kaz.T.Tü.yd. *buyav* “boyama, boya” (KTTS: 49) > Mamadış ağ. *biyav* (THS-1: 30), Kaz.T.Tü.yd. *şulay* “şöyle, bunun gibi, öyle” (TTS: 416) > Mamadış ağ. *şılay* (THS-1: 30), Kaz.T.Tü.yd. *uklav* “oklava, merdane” (TTS: 357) > Baltaç ağ. *aqlav* (THS-1: 38), Kaz.T.Tü.yd. *yubka* “eteklik, etek” (TTS: 434) > Döbyaz ağ. *yüfki* (THS-1: 25), Kaz.T.Tü.yd. *yuk* “yok, hayır” (KTTS: 349) > Baltaç ağ. *coķ* (THS-1: 38).

1.9. /ü/ Ünlüsündeki Değişme:**Kaz.T.Tü.yd. /ü/ > Layış ağ. /ö/**Kaz.T.Tü.yd. *kübük* “köpük” (KTTS: 144) > Layış ağ. *göbök* (THS-1: 43).**2. Kazan Ardı Ağızlarındaki Ünlü Türemesi****2.1. /ɯ/ türemesi:**Kaz.T.Tü.yd. *enkey* “anneciğim ünlemi” (TTS: 460) > Döbyaz ağ. *enkiy* (THS-1: 24), Kaz.T.Tü.yd. *etkey* “baba” (TTS: 462) > Döbyaz ağ. *etkiy* (THS-1: 24), Kaz.T.Tü.yd. *sirtme* “kuyu çıkırığı” (KTTS: 239) > Baltaç ağ. *sirime* (THS-1: 38).**2.2. /ɨ/ türemesi:**Kaz.T.Tü.yd. *kran* “musluk, vinç” (TTS: 170) > Layış ağ. *girant* (THS-1: 44).**2.3. /o/ türemesi:**Kaz.T.Tü.yd. *yodruk* “yumruk” (TTS: 119) > Baltaç ağ. *yozorok* (THS-1: 38), Mamadış ağ. *cozorok* (THS-1: 30).**2.4. /ö/ Türemesi:**Kaz.T.Tü.yd. *törme* “hapisane” (TTS: 348) > Mamadış ağ. *ötörmen* (THS-1: 31).**3. Kazan Ardı Ağızlarındaki Ünlü Düşmesi:****3.1. /ɯ/ düşmesi:**Kaz.T.Tü.yd. *tiskeri* “ters, geri” (TTS: 316) > Mamadış ağ. *kiskeri* ~ *kisker* (THS-1: 31).**B. Ünsüzler:****1. Kazan Ardı Ağızlarındaki Ünsüz Değişmeleri:****1.1. /b/ Ünsüzündeki Değişmeler:****Kaz.T.Tü.yd. /b/ > Döbyaz ağ. /f/, /m/, Baltaç ağ. /m/, Mamadış ağ. /p/**Kaz.T.Tü.yd. *abıy* “ağabey” (TTS: 16) > Mamadış ağ. *apıy* (THS-1: 31), Kaz.T.Tü.yd. *kabız-* “ateş yak-” (TTS: 126) > Döbyaz ağ. *kamız-* (THS-1: 25), Kaz.T.Tü.yd. *herabe* “harabe” (TTS: 383) > Baltaç ağ. *ereme* (THS-1: 39), Kaz.T.Tü.yd. *yubka* “eteklik, etek” (TTS: 434) > Döbyaz ağ. *yüfkı* (THS-1: 25).**1.2. /c/ Ünsüzündeki Değişmeler:****Kaz.T.Tü.yd. /c/ > Döbyaz ağ. /dc/, /d'/, /j/, Mamadış ağ. /y/, /z/, Layış ağ. /z/, /ç/**Kaz.T.Tü.yd. *baca* “bacanak” (KTTS: 33) > Döbyaz ağ. *baja* (THS-1: 25), Kaz.T.Tü.yd. *bocra* “halka, çember” (KTTS: 44) > Mamadış ağ. *boyra* (THS-1: 31), Kaz.T.Tü.yd. *bültey-* “büyüklen-” (KTTS: 50) > Mamadış ağ. *mültey-* (THS-1: 31), Kaz.T.Tü.yd. *c̄maza* “cenaze töreni” (TTS: 481) > Layış ağ. *çmaza* (THS-1: 43), Kaz.T.Tü.yd. *c̄p* “ip” (TTS: 482) > Mamadış ağ. *z̄p* (THS-1: 31), Kaz.T.Tü.yd. *c̄yın* “yığın” (TTS: 490) > Döbyaz ağ. *j̄yın* (THS-1: 25), Kaz.T.Tü.yd. *cid̄i* “yedi sayısı” (TTS: 482) > Döbyaz ağ. *dcid̄i* (THS-1: 24), Kaz.T.Tü.yd. *cil* “yel, rüzgar” (TTS: 483) > Döbyaz ağ. *dcil* (THS-1: 24), Kaz.T.Tü.yd. *cilek* “çilek” (TTS: 485) > Mamadış ağ. *zilek* (THS-1: 31), Kaz.T.Tü.yd. *cim̄ş* “yemiş, meyve” (TTS: 485) > Döbyaz ağ. *dcim̄ş* (THS-1: 24), Kaz.T.Tü.yd. *cin̄* “yen, kol” (TTS: 488) > Döbyaz ağ. *dcin* (THS-1: 25), Kaz.T.Tü.yd. *cin̄ge* “yenge” (KTTS: 57) > Layış ağ. *z̄n̄ge* (THS-1: 43), Kaz.T.Tü.yd. *cir cileḡi* “yer çileği” (TTS: 486) > Döbyaz ağ. *jir jileḡi* (THS-1: 25), Kaz.T.Tü.yd. *cit̄m* “keten” (TTS: 487) > Döbyaz ağ. *d'it̄m* (THS-1: 24), Kaz.T.Tü.yd. *cor* “çabuk dilli, dilbaz” (TTS: 489) > Mamadış ağ. *yor* (THS-1: 31), Kaz.T.Tü.yd.

gacep “şaşılacak, şaşırtıcı” (TTS: 75) > Döbyaz ağ. *gejep* (THS-1: 25), Kaz.T.Tü.yd. *huca* “sahip” (TTS: 380) > Döbyaz ağ. *huja* (THS-1: 25).

1.3. /ç/ Ünsüzündeki Değişmeler:

Kaz.T.Tü.yd. /ç/ > Döbyaz ağ. /s/, /s'/, /t/, /tç/, /'ç/, Baltaç ağ. /s/, Mamadış ağ. /s/, /t/, Layış ağ. /s/, /t/

Kaz.T.Tü.yd. *açkıç* “anahtar” (TTS: 37) > Döbyaz ağ. *as'kıç* (THS-1: 25), Kaz.T.Tü.yd. *agaç* “ağaç” (TTS: 19) > Döbyaz ağ. *ağas'* (THS-1: 25), Kaz.T.Tü.yd. *kalaç* “simit, pide” (TTS: 131) > Mamadış ağ. *kalas* (THS-1: 30), Kaz.T.Tü.yd. *keçirke* “yeni doğmuş bebeğin sırtında çıkan kıl” (TTS: 190) > Layış ağ. *kesirke* (THS-1: 44), Kaz.T.Tü.yd. *kıçır-* “bağır-, haykır-, bağırıp çağır-” (TTS: 186) > Mamadış ağ. *kıskır-* (THS-1: 30), Kaz.T.Tü.yd. *kıçkine* “küçük” (TTS: 59) > Layış ağ. *kışkine* (THS-1: 44), Kaz.T.Tü.yd. *kıçirek* “ufakça” (KTTS: 131) > Layış ağ. *kışrek* (THS-1: 44), Kaz.T.Tü.yd. *kümeç* “küçük ekmek” (TTS: 200) > Mamadış ağ. *kümes* (THS-1: 30), Kaz.T.Tü.yd. *tıçkan* “sıçan” (TTS: 336) > Döbyaz ağ. *tıs'kan* (THS-1: 25), Kaz.T.Tü.yd. *umaç* “ovmaç” (TTS: 358) > Layış ağ. *umas* (THS-1: 44), Kaz.T.Tü.yd. *çabagaç* “el döveni” (TTS: 388) > Mamadış ağ. *sabağaç* (THS-1: 30), Kaz.T.Tü.yd. *çak* “çağ, zaman, devir, vakit” (TTS: 389) > Döbyaz ağ. *s'ağ* (THS-1: 25), Kaz.T.Tü.yd. *çaması* “tahminî ölçümü” (TTS: 391) > Döbyaz ağ. *'çaması* (THS-1: 24), Kaz.T.Tü.yd. *çandır* “karın kası; zayıf, göbeksiz” (TTS: 391) > Döbyaz ağ. *'çandır* (THS-1: 24), Kaz.T.Tü.yd. *çarşav* “perde, çibinlik, örtü” (TTS: 392) > Baltaç ağ. ağ. *şarşav* (THS-1: 39), Kaz.T.Tü.yd. *çerşembî* “çarşamba” (TTS: 405) > Baltaç ağ. ağ. *şerşembî* (THS-1: 39), Kaz.T.Tü.yd. *çişme* “pınar, çeşme” (TTS: 398) > Döbyaz ağ. *tişme* (THS-1: 25), Baltaç ağ. ağ. *şişme* (THS-1: 39), Mamadış ağ. *tişme* (THS-1: 31), Layış ağ. *tişme* (THS-1: 44), Kaz.T.Tü.yd. *çişm-* “soyun-” (TTS: 398) > Döbyaz ağ. *tişm* (THS-1: 25), Kaz.T.Tü.yd. *öç* “üç” (TTS: 469) > Döbyaz ağ. *ış* (THS-1: 24), Kaz.T.Tü.yd. *öçpoçmak* “üçgen” (TTS: 469) > Döbyaz ağ. *ış'pıs'mağ* (THS-1: 25), Kaz.T.Tü.yd. *pışen* “yem, hayvan yiyeceği, ot, saman” (KTTS: 216) > Döbyaz ağ. *pış'en* (THS-1: 25), Kaz.T.Tü.yd. *pıçak* “bıçak” (TTS: 250) > Döbyaz ağ. *pıs'ağ* (THS-1: 25), Kaz.T.Tü.yd. *tıçkan* “sıçan” (TTS: 336) > Döbyaz ağ. *tıs'kan* (THS-1: 25).

1.4. /d/ Ünsüzündeki Değişmeler:

Kaz.T.Tü.yd. /d/ > Döbyaz ağ. /t/, Baltaç ağ. /t/, /z/, /t~/k/, Mamadış ağ. /z/, /t/

Kaz.T.Tü.yd. *boday* “buğday” (TTS: 53) > Mamadış ağ. *bozay* (THS-1: 30), Kaz.T.Tü.yd. *dulkın* “dalga” (TTS: 88) > Döbyaz ağ. *tulkın* (THS-1: 25), Kaz.T.Tü.yd. *iden* “döşeme” (TTS: 102) > Mamadış ağ. *izen* (THS-1: 30), Kaz.T.Tü.yd. *İdil* “İdil nehri” (TTS: 102) > Baltaç ağ. *İzil* (THS-1: 38), Mamadış ağ. *İzil* (THS-1: 30), Kaz.T.Tü.yd. *kadak* “çivi” (TTS: 127) > Mamadış ağ. *kazak* (THS-1: 30), Kaz.T.Tü.yd. *nadan* “nadan, cahil” (TTS: 224) > Mamadış ağ. *nazan* (THS-1: 30), Kaz.T.Tü.yd. *lıgırdık* “geveze (kimse)” (TTS: 208) > Baltaç ağ. *lığırtık* (THS-1: 38), Kaz.T.Tü.yd. *şakıldat-* “şakıldat-” (TTS: 409) > Baltaç ağ. *şakıldat-* (THS-1: 38), Kaz.T.Tü.yd. *takıldık* “geveze” (TTS: 294) > Mamadış ağ. *tağlıtık* (THS-1: 31), Kaz.T.Tü.yd. *Udmurt* > Baltaç ağ. *ukmurt* ~ *utmurt* (THS-1: 39), Kaz.T.Tü.yd. *yodruk* “yumruk” (TTS: 119) > Baltaç ağ. *yozoroğ* (THS-1: 38).

1.5. /f/ Ünsüzündeki Değişmeler:

Kaz.T.Tü.yd. /f/ > Döbyaz ağ. /p/, Baltaç ağ. /p/, Mamadış ağ. /p/, Layış ağ. /f/, /f~/p/

Kaz.T.Tü.yd. *fayda* “fayda” (TTS: 367) > Döbyaz ağ. *payda* (THS-1: 25), Kaz.T.Tü.yd. *Fatıyh* “Fatih” > Döbyaz ağ. *patıyğ* (THS-1: 25), Kaz.T.Tü.yd. *fekıyr* “fakir” (TTS: 375) > Baltaç ağ. *pekıyr* (THS-1: 38), Layış ağ. *pekıyr* (THS-1: 44), Kaz.T.Tü.yd. *felen* “falan, filan” (TTS: 375) > Döbyaz ağ. *pelen* (THS-1: 25), Kaz.T.Tü.yd. *Feyzulla* > Baltaç ağ. *Pazulla* (THS-1: 38), Kaz.T.Tü.yd. *fonar* “fener” (TTS: 372) > Baltaç ağ. *panar* (THS-1: 38), Kaz.T.Tü.yd. *kalfak* “kız başlığı” (TTS: 132) > Baltaç ağ. *kalpağ* (THS-1: 38), Kaz.T.Tü.yd. *kışfik* “kirpik” (TTS: 146) > Döbyaz ağ. *kışpik* (THS-1: 25), Baltaç ağ. *kışpik* (THS-1: 38), Mamadış ağ. *kışpik* (THS-1: 30), Layış

ağ. *kîrpîk* (THS-1: 44), Kaz.T.Tü.yd. *kofta* “bluz” (TTS: 169) > Layış ağ. *kupta* (THS-1: 44), Kaz.T.Tü.yd. *nefis* “nefis, benlik” (TTS: 230) > Baltaç ağ. *nepis* (THS-1: 38), Kaz.T.Tü.yd. *Seyfulla* > Baltaç ağ. *Seypulla* (THS-1: 38), Kaz.T.Tü.yd. *tufrak* “toprak” (TTS: 332) > Döbyaz ağ. *tuprağ* (THS-1: 25), Baltaç ağ. *tuprağ* (THS-1: 38), Mamadış ağ. *tuprağ* (THS-1: 30), Layış ağ. *tuprağ* (THS-1: 44), Kaz.T.Tü.yd. *yafrak* “yaprak” (TTS: 452) > Döbyaz ağ. *dcaprağ* (THS-1: 25), Baltaç ağ. *caprağ* (THS-1: 38), Mamadış ağ. *caprağ* (THS-1: 30), Layış ağ. *caprağ* (THS-1: 44), Kaz.T.Tü.yd. *yîfek* “ipek” (KTTS: 339) > Mamadış ağ. *cîpek* (THS-1: 30), Layış ağ. *cîfek* ~ *cîpek* (THS-1: 44).

1.6. /g/ Ünsüzündeki Değişmeler:

Kaz.T.Tü.yd. /g/ > Baltaç ağ. /k/, Mamadış ağ. /k/

Kaz.T.Tü.yd. *tegermeç* “teker, tekerlek” (TTS: 337) > Mamadış ağ. *tekîrmeç* (THS-1: 30), Kaz.T.Tü.yd. *tümgek* “tümsek” (TTS: 352) > Baltaç ağ. *tüñkek* (THS-1: 38).

1.7. /h/ Ünsüzündeki Değişmeler:

Kaz.T.Tü.yd. /h/ > Döbyaz ağ. /k/, Layış ağ. /k/

Kaz.T.Tü.yd. *Fatıyh* “Fatih” > Döbyaz ağ. *patıyğ* (THS-1: 25), Kaz.T.Tü.yd. *han* “han” (TTS: 376) > Döbyaz ağ. *kan* (THS-1: 25), Layış ağ. *katın* (THS-1: 44), Kaz.T.Tü.yd. *hasta* “hasta” (TTS: 377) > Layış ağ. *kasta* (THS-1: 44), Kaz.T.Tü.yd. *hatın* “karı, eş, hatun, kadın” (TTS: 377) > Döbyaz ağ. *katın* (THS-1: 25), Layış ağ. *katın* (THS-1: 44), Kaz.T.Tü.yd. *hedice* > Döbyaz ağ. *kedice* (THS-1: 25), Layış ağ. *kedice* (THS-1: 44), Kaz.T.Tü.yd. *Henife* > Layış ağ. *Kenipe* (THS-1: 44), Kaz.T.Tü.yd. *Hetife* > Döbyaz ağ. *Ketife* (THS-1: 25), Kaz.T.Tü.yd. *şahıta* “maden ocağı, maden kuyusu” (TTS: 411, 412) > Döbyaz ağ. *şakıtı* (THS-1: 25).

1.8. /h/ Ünsüzündeki Değişmeler:

Kaz.T.Tü.yd. /h/ > Döbyaz ağ. /h/

Kaz.T.Tü.yd. *hava* “hava” (TTS: 494) > Döbyaz ağ. *hawa* (THS-1: 25), Kaz.T.Tü.yd. *hem* “ve” (TTS: 495) > Döbyaz ağ. *hem* (THS-1: 25), Kaz.T.Tü.yd. *her* “her” (TTS: 496) > Döbyaz ağ. *her* (THS-1: 25), Kaz.T.Tü.yd. *hiç* “hiç” (TTS: 494) > Döbyaz ağ. *hiç* (THS-1: 25), Kaz.T.Tü.yd. *höner* “hüner, meslek, ustalık” (TTS: 496) > Baltaç ağ. *hüner* (THS-1: 39), Kaz.T.Tü.yd. *şehar* “şehir” (TTS: 420) > Döbyaz ağ. *şehar* (THS-1: 25), Kaz.T.Tü.yd. *zeher* “zehir, öfke, hışım” (TTS: 100) > Döbyaz ağ. *zeher* (THS-1: 25).

1.9. /k/ Ünsüzündeki Değişmeler:

Kaz.T.Tü.yd. /k/ > Döbyaz ağ. /g/, Layış ağ. /h/, /g/

Kaz.T.Tü.yd. *çikîrtke* “çekirge” (TTS: 395) > Layış ağ. *çigîrtke* (THS-1: 44), Kaz.T.Tü.yd. *ikîñçî* “ikinci” (TTS: 104) > Layış ağ. *igîñçî* (THS-1: 44), Kaz.T.Tü.yd. *kader* “kadar” (TTS: 128) > Layış ağ. *hederî* (THS-1: 44), Kaz.T.Tü.yd. *kerniz* “korniş” (TTS: 190) > Döbyaz ağ. *gerniz* (THS-1: 25), Kaz.T.Tü.yd. *kolhoz* “kolhoz” (TTS: 159) > Layış ağ. *helhuz* ~ *halhuz* (THS-1: 44), Kaz.T.Tü.yd. *kran* “musluk, vinç” (TTS: 170) > Layış ağ. *girant* (THS-1: 44), Kaz.T.Tü.yd. *kübîk* “köpük” (KTTS: 144) > Layış ağ. *göböğ* (THS-1: 43), Kaz.T.Tü.yd. *traktor* “traktör” (TTS: 323) > Layış ağ. *tîrehtîr* (THS-1: 44), Kaz.T.Tü.yd. *vakıt* “vakit” (TTS: 67) > Layış ağ. *waht* (THS-1: 44).

1.10. /l/ Ünsüzündeki Değişmeler:

Kaz.T.Tü.yd. /l/ > Baltaç ağ. /r/, Mamadış ağ. /n/, /r/, Layış ağ. /n/, /r/

Kaz.T.Tü.yd. *cenlik* “vahşi hayvan” (TTS: 492) > Layış ağ. *cannık* (THS-1: 43), Kaz.T.Tü.yd. *islî göl* “kimyon” (TTS: 113) > Mamadış ağ. *isnî göl* (THS-1: 31), Kaz.T.Tü.yd. *pilmen* “et suyuna pişirilen çorbalı bir mantı” (KTTS: 217) > Mamadış ağ. *pirmen* (THS-1: 31), Layış ağ. *pirmen* (THS-

1: 44), Kaz.T.Tü.yd. *salula-* “meyillen-” (TTS: 265) > Baltaç ağ. *sarula-* (THS-1: 39), Kaz.T.Tü.yd. *tösle-* “bir yere duman ver-, tütsüle-” (KTTS: 291) > Mamadış ağ. *tösne-* (THS-1: 31).

1.11. /m/ Ünsüzündeki Değişmeler:

Kaz.T.Tü.yd. /m/ > Baltaç ağ. /ŋ/, Mamadış ağ. /b/~m/, /n/

Kaz.T.Tü.yd. *barmak* “parmak” (TTS: 44) > Mamadış ağ. *barnağ* (THS-1: 31), Kaz.T.Tü.yd. *mileş* “üvez” (TTS: 216) > Mamadış ağ. *bileş ~ mileş* (THS-1: 31), Kaz.T.Tü.yd. *tümgek* “tümsek” (TTS: 352) > Baltaç ağ. *tüngek* (THS-1: 38).

1.12. /n/ Ünsüzündeki Değişmeler:

Kaz.T.Tü.yd. /n/ > Mamadış ağ. /m/, /k/

Kaz.T.Tü.yd. *isne-* “koku al-” (KTTS: 122) > Mamadış ağ. *iske-* (THS-1: 31), Kaz.T.Tü.yd. *katnaş* “karışık” (TTS: 142) > Mamadış ağ. *katmaş* (THS-1: 31), Kaz.T.Tü.yd. *ülen* “ot, otlu yer” (TTS: 474) > Mamadış ağ. *ülem* (THS-1: 31).

1.13. /ŋ/ Ünsüzündeki Değişmeler:

Kaz.T.Tü.yd. /ŋ/ > Döbyaz ağ. /n/, Baltaç ağ. /n/, Layış ağ. /n/

Kaz.T.Tü.yd. *aŋ* “anlayış, düşünüş, bilinç, şuur” (TTS: 39) > Döbyaz ağ. *an* (THS-1: 25), Kaz.T.Tü.yd. *ciŋ* “yen, kol” (TTS: 488) > Döbyaz ağ. *dcin* (THS-1: 25), Kaz.T.Tü.yd. *iŋ* “en, genişlik” (TTS: 117) > Baltaç ağ. *in* (THS-1: 38), Layış ağ. *in* (THS-1: 44), Kaz.T.Tü.yd. *kiŋ* “geniş” (TTS: 154) > Döbyaz ağ. *kin* (THS-1: 25), Kaz.T.Tü.yd. *mîŋ* “bin sayısı” (TTS: 215) > Döbyaz ağ. *mîŋ* (THS-1: 25), Baltaç ağ. *mîŋ* (THS-1: 38), Kaz.T.Tü.yd. *soŋ* “geç, sonra, son” (KTTS: 239) > Layış ağ. *sun* (THS-1: 44), Kaz.T.Tü.yd. *taŋ* “tan vakti” (TTS: 303) > Döbyaz ağ. *tan* (THS-1: 25).

1.14. /p/ Ünsüzündeki Değişmeler:

Kaz.T.Tü.yd. /p/ > Döbyaz ağ. /f/, Baltaç ağ. /f/, Layış ağ. /b/

Kaz.T.Tü.yd. *kirpîç* “tuğla, kerpiç” (TTS: 151) > Layış ağ. *kirbîç* (THS-1: 44), Kaz.T.Tü.yd. *pomidor* “domates” (TTS: 245) > Döbyaz ağ. *famidur* (THS-1: 25), Baltaç ağ. *femidur* (THS-1: 38), Kaz.T.Tü.yd. *sîparat* “ayrı, münferit” (TTS: 269) > Döbyaz ağ. *sifarat* (THS-1: 25), Baltaç ağ. *sifarat* (THS-1: 38).

1.15. /r/ Ünsüzündeki Değişmeler:

Kaz.T.Tü.yd. /r/ > Mamadış ağ. /l/

Kaz.T.Tü.yd. *kürîk* “görk, güzellik; kürk; köruk” (TTS: 202) > Mamadış ağ. *külük* (THS-1: 31).

1.16. /s/ Ünsüzündeki Değişmeler:

Kaz.T.Tü.yd. /s/ > Döbyaz ağ. /t/, Baltaç ağ. /ç/, /ş/, Mamadış ağ. /ç/, Layış ağ. /ç/

Kaz.T.Tü.yd. *sıyrağ* “bacağın diz aiti kısmı, baldır” (KTTS: 237) > Döbyaz ağ. *tyrağ* (THS-1: 25), Kaz.T.Tü.yd. *sîmya* “aile” (TTS: 269) > Baltaç ağ. *çimce* (THS-1: 38), Layış ağ. *çimce* (THS-1: 43), Kaz.T.Tü.yd. *sirtme* “kuyu çıkırığı” (KTTS: 239) > Mamadış ağ. *çirtme* (THS-1: 31), Layış ağ. *çirtme* (THS-1: 44), Kaz.T.Tü.yd. *şişembî* “salı” (TTS: 273) > Baltaç ağ. ağ. *şişembî* (THS-1: 39).

1.17. /ş/ Ünsüzündeki Değişmeler:

Kaz.T.Tü.yd. /ş/ > Döbyaz ağ. /ç/, Mamadış ağ. /ç/, Layış ağ. /ç/

Kaz.T.Tü.yd. *kelepüş* “genellikle büyük şapka içine giyilen kadife başlık” (KTTS: 129) > Mamadış ağ. *kelepüş* (THS-1: 31), Layış ağ. *kelepüş* (THS-1: 44), Kaz.T.Tü.yd. *şaş-* “şaş-, sersemle-” (KTTS: 251) > Döbyaz ağ. *çaş-* (THS-1: 25).

1.18. /t/ Ünsüzündeki Değişmeler:

Kaz.T.Tü.yd. /t/ > Baltaç ağ. /k/, /k/, Mamadış ağ. /k/, Layış ağ. /d/

Kaz.T.Tü.yd. *astırtın* “gizli olarak, gizlice, örtülü” (TTS: 34) > Baltaç ağ. *asķırtın* (THS-1: 38), Kaz.T.Tü.yd. *baltırğan* “baldıran” (TTS: 43) > Layış ağ. *baldırğan* (THS-1: 44), Kaz.T.Tü.yd. *citmîş* “yetmiş” (TTS: 488) > Baltaç ağ. *cikmîş* (THS-1: 38), Kaz.T.Tü.yd. *karaltı* “yapı, bina” (TTS: 138) > Layış ağ. *karaldı* (THS-1: 44), Kaz.T.Tü.yd. *sirtme* “kuyu çıkırığı” (KTTS: 239) > Baltaç ağ. *sirîkme* (THS-1: 38), Kaz.T.Tü.yd. *tiskeri* “ters, geri” (TTS: 316) > Mamadış ağ. *kiskeri* ~ *kisker* (THS-1: 31).

1.19. /y/ Ünsüzündeki Değişmeler:

Kaz.T.Tü.yd. /y/ > Döbyaz ağ. /dc/, /d’/, /j/, Baltaç ağ. /c/, /y/~c/, Mamadış ağ. /c/, /c/ ~ /y/, /z/, Layış ağ. /c/, /z/

Kaz.T.Tü.yd. *alyapkiç* “işçi elbisesi, önlük” (TTS: 28) > Baltaç ağ. *alcapkiç* (THS-1: 38), Layış ağ. *alcapkiç* (THS-1: 43), Kaz.T.Tü.yd. *bîryulı* “aynı zamanda” (KTTS: 41) > Layış ağ. *bîrculı* (THS-1: 43), Kaz.T.Tü.yd. *dönya* “dünya” (TTS: 91) > Döbyaz ağ. > *döndca* (THS-1: 25), Kaz.T.Tü.yd. *Meryem* > Baltaç ağ. *Mercem* (THS-1: 38), Kaz.T.Tü.yd. *sîmya* “aile” (TTS: 269) > Baltaç ağ. *çimce* (THS-1: 38), Layış ağ. *çimce* (THS-1: 43), Kaz.T.Tü.yd. *yabık* “zayıf, arık” (TTS: 439) > Mamadış ağ. *cabık* ~ *yabık* (THS-1: 30), Kaz.T.Tü.yd. *yafrak* “yaprak” (TTS: 452) > Döbyaz ağ. *dcapraķ* (THS-1: 25), Kaz.T.Tü.yd. *yalkav* “tembel” (TTS: 444) > Mamadış ağ. *calķav* ~ *yalkav* (THS-1: 30), Kaz.T.Tü.yd. *yaņadan* “yeniden” (TTS: 455) > Baltaç ağ. *caņğadan* (THS-1: 39), Kaz.T.Tü.yd. *yar* “yar, sahil, kıyı” (TTS: 447) > Döbyaz ağ. *dcar* (THS-1: 25), Kaz.T.Tü.yd. *yary* “peki, tamam, olur, oldu, olabilir” (KTTS: 333) > Baltaç ağ. *yary* ~ *carıy* (THS-1: 38), Kaz.T.Tü.yd. *yasa-* “yap-” (TTS: 451) > Mamadış ağ. *zasa-* (THS-1: 31), Kaz.T.Tü.yd. *yastık* “yastık” (TTS: 451) > Baltaç ağ. *yastık* ~ *castık* (THS-1: 38), Kaz.T.Tü.yd. *yavım* “yağış” (TTS: 440) > Mamadış ağ. *cawım* ~ *yawım* (THS-1: 30), Kaz.T.Tü.yd. *yavlık* “baş örtüsü” (TTS: 452) > Döbyaz ağ. *d’avlık* (THS-1: 24) ~ *dcavlık* (THS-1: 25), Kaz.T.Tü.yd. *yeş* “genç” (TTS: 453) > Layış ağ. *ceş* (THS-1: 43), Kaz.T.Tü.yd. *yıl* “yılan” (KTTS: 340) > Layış ağ. *cılan* (THS-1: 43), Kaz.T.Tü.yd. *yılan* “yıl, dönem” (KTTS: 339) > Layış ağ. *cil* (THS-1: 43), Kaz.T.Tü.yd. *yılga* “akarsu, ırmak” (TTS: 93) > Döbyaz ağ. *dcılğa* (THS-1: 25), Kaz.T.Tü.yd. *yırak* “uzak, ırak” (TTS: 94) > Döbyaz ağ. *dcıraķ* (THS-1: 25), Mamadış ağ. *zıraķ* (THS-1: 31), Layış ağ. *zıraķ* (THS-1: 43), Kaz.T.Tü.yd. *yġek* “ipek” (KTTS: 339) > Mamadış ağ. *cġpek* (THS-1: 30), Layış ağ. *cġfek* ~ *cġpek* (THS-1: 44), Kaz.T.Tü.yd. *yodrik* “yumruk” (TTS: 119) > Baltaç ağ. *yozoroķ* (THS-1: 38), Mamadış ağ. *cozoroķ* (THS-1: 30), Kaz.T.Tü.yd. *yomırka* “yumurta” (TTS: 121) > Döbyaz ağ. *d’ımırka* (THS-1: 24), Kaz.T.Tü.yd. *yort* “ev, vatan, devlet” (TTS: 122) > Döbyaz ağ. *jort* (THS-1: 25), Kaz.T.Tü.yd. *yögür-* “koş-” (TTS: 122) > Mamadış ağ. *cögör-* ~ *yögör-* (THS-1: 30), Kaz.T.Tü.yd. *yuķ* “yok, hayır” (KTTS: 349) > Baltaç ağ. *coķ* (THS-1: 38), Mamadış ağ. *yuķ* ~ *cuķ* (THS-1: 30), Kaz.T.Tü.yd. *yul* “yol” (TTS: 435) > Döbyaz ağ. *dcul* (THS-1: 25), Baltaç ağ. *yul* ~ *cul* (THS-1: 38).

1.20. /z/ Ünsüzündeki Değişmeler:

Kaz.T.Tü.yd. /z/ > Baltaç ağ. /d/, Mamadış ağ. /d/, Layış ağ. /d/

Kaz.T.Tü.yd. *bîz* “biz” (KTTS: 42) > Baltaç ağ. *bîd* (THS-1: 38), Mamadış ağ. *bîd* (THS-1: 30), Kaz.T.Tü.yd. *ezîr* “hazır” (TTS: 457) > Mamadış ağ. *edîr* (THS-1: 30), Kaz.T.Tü.yd. *küzikmek* “köz ekmeği” (TTS: 198) > Layış ağ. *küdikmek* (THS-1: 43), Kaz.T.Tü.yd. *ġezîrlen-* “hazırlan-” (TTS: 381) > Baltaç ağ. *ġedîrlen-* (THS-1: 38), Kaz.T.Tü.yd. *ġezret* “imam, efendi” (TTS: 382) > Baltaç ağ. *ġedret* (THS-1: 38), Mamadış ağ. *ġedret* (THS-1: 30), Kaz.T.Tü.yd. *sazlamık*, *sazlık* “sazlık, bataklık”

(KTTS: 232) > Baltaç ağ. *sadlamıq* (THS-1: 38), Kaz.T.Tü.yd. *zaman* “zaman” (TTS: 97) > Mamadış ağ. *daman* (THS-1: 30), Kaz.T.Tü.yd. *Zekiye* > Mamadış ağ. *Dekiye* (THS-1: 30), Kaz.T.Tü.yd. *zihñ* “zihin” (TTS: 99) > Layış ağ. *dihñ* (THS-1: 43), Kaz.T.Tü.yd. *zirat* “kabristan, mezarlık” (TTS: 99) > Baltaç ağ. *dirat* (THS-1: 38).

2. Kazan Ardi Ağızlarındaki Ünsüz Türemesi:

2.1. /ğ/ Türemesi:

Kaz.T.Tü.yd. *moña* “buna” (TTS: 218) > Baltaç ağ. *moñgar* (THS-1: 39), Kaz.T.Tü.yd. *şuņa* “şuna” (TTS: 417) > Baltaç ağ. *şuñğa* (THS-1: 39), *şuñgar* (THS-1: 40), *şoñarğa* (THS-1: 40), Kaz.T.Tü.yd. *yañadan* “yeniden” (TTS: 455) > Baltaç ağ. *cañadan* (THS-1: 39).

2.2. /k/ Türemesi:

Kaz.T.Tü.yd. *tulu* “dolu, tam” (TTS: 328) > Mamadış ağ. *tuluk* (THS-1: 31).

2.3. /n/ Türemesi:

Kaz.T.Tü.yd. *törme* “hapishane” (TTS: 348) > Mamadış ağ. *ötörmen* (THS-1: 31).

2.4. /r/ Türemesi:

Kaz.T.Tü.yd. *kotlav* “tebrik” (TTS: 169) > Mamadış ağ. *qortlav* (THS-1: 31), Kaz.T.Tü.yd. *moña* “buna” (TTS: 218) > Baltaç ağ. *moñgar* (THS-1: 39).

2.5. /t/ Türemesi:

Kaz.T.Tü.yd. *arkalı* “enine, çapraz, aykırı” (TTS: 31) > Baltaç ağ. *artqalı* (THS-1: 39).

2.6. /y/ Türemesi:

Kaz.T.Tü.yd. *daça* “yazlık, sayfiye” (KTTS: 71) > Layış ağ. *dayçı* (THS-1: 43).

3. Kazan Ardi Ağızlarındaki Ünsüz Düşmesi:

3.1. /ğ/ Düşmesi:

Kaz.T.Tü.yd. /ğ/ > Mamadış ağ. / ø /

Kaz.T.Tü.yd. *soñğı* “sonuncu, biraz önce” (KTTS: 240) > Mamadış ağ. *suñğı~suñı* (THS-1: 30,31), Kaz.T.Tü.yd. *tıgı* “öteki, öte” (TTS: 304) > Mamadış ağ. *tı* (THS-1: 31), Layış ağ. *tı* ~ *tı* ~ *ti* (THS-1: 44).

3.2. /g/ Düşmesi:

Kaz.T.Tü.yd. /g/ > Mamadış ağ. / ø /, Layış ağ. / ø /

Kaz.T.Tü.yd. *tıgı* “öteki, öte” (TTS: 304) > Mamadış ağ. *tı* (THS-1: 31), Layış ağ. *tı* ~ *tı* ~ *ti* (THS-1: 44).

3.3. /h/ Düşmesi:

Kaz.T.Tü.yd. /h/ > Döbyaz ağ. / ø /, Baltaç ağ. / ø /, Mamadış ağ. / ø /, Layış ağ. / ø /

Kaz.T.Tü.yd. *cehennem* “cehennem” (TTS: 493) > Mamadış ağ. *ceennem* (THS-1: 31), Kaz.T.Tü.yd. *hiç* “hiç” (TTS: 494) > Döbyaz ağ. *iç* (THS-1: 25), Kaz.T.Tü.yd. *höner* “hüner, meslek, ustalık” (TTS: 496) > Baltaç ağ. *üner* (THS-1: 39), Mamadış ağ. *üner* (THS-1: 30), Layış ağ. *üner* (THS-1: 44), Kaz.T.Tü.yd. *şehar* “şehir” (TTS: 420) > Mamadış ağ. *şeer* (THS-1: 31), Kaz.T.Tü.yd. *zeher* “zehir, öfke, hışım” (TTS: 100) > Mamadış ağ. *zeer* (THS-1: 31).

3.4. /h/ Düşmesi:

Kaz.T.Tü.yd. /ɣ/ > Baltaç ağ. / ø /

Kaz.T.Tü.yd. *herabe* “harabe” (TTS: 383) > Baltaç ağ. *ereme* (THS-1: 39).

3.5. /m/ Düşmesi:**Kaz.T.Tü.yd. /m/ > Mamadış ağ. / ø /**

Kaz.T.Tü.yd. *almaş-tilmeş* “değiştire değiştire” (TTS: 27) > Mamadış ağ. *alış-tiliş* (THS-1: 31).

3.6. /n/ Düşmesi:**Kaz.T.Tü.yd. /n/ > Baltaç ağ. / ø /, Mamadış ağ. / ø /, Layış ağ. / ø /**

Kaz.T.Tü.yd. *bilen* “ile” (TTS: 48) > Baltaç ağ. *bile* (THS-1: 39), Mamadış ağ. *bile* (THS-1: 31), Layış ağ. *bile* ~ *bilen* (THS-1: 44), Kaz.T.Tü.yd. *miskîn* “miskin” (TTS: 214) > Layış ağ. *miskin* ~ *miskîn* (THS-1: 43, 44), Kaz.T.Tü.yd. *munça* “hamam” (TTS: 219) > Baltaç ağ. *muça* (THS-1: 39), Kaz.T.Tü.yd. *munçala* “hamam kesesi” (TTS: 219) > Baltaç ağ. *muçala* (THS-1: 39), Kaz.T.Tü.yd. *nindi* “hangi, nasıl” (TTS: 226) > Baltaç ağ. *nidi* (THS-1: 39).

3.7. /p/ Düşmesi:**Kaz.T.Tü.yd. /p/ > Mamadış ağ. / ø /**

Kaz.T.Tü.yd. *alyapkıç* “işçi elbisesi, önlük” (TTS: 28) > Mamadış ağ. *alcaķıç* (THS-1: 31).

3.8. /y/ Düşmesi:**Kaz.T.Tü.yd. /y/ > Döbyaz ağ. /ø/ ~ /y/ ~ /ʎ/, Layış ağ. /ø/**

Kaz.T.Tü.yd. *söyleş-* “söyleş-” (TTS: 287) > Döbyaz ağ. *siyleş-* ~ *sileş-* (THS-1: 24), Kaz.T.Tü.yd. *töyme* “düğme” (TTS: 344) > Döbyaz ağ. *time* ~ *ti yme* (THS-1: 24), Kaz.T.Tü.yd. *urtalay* “ortalayarak” (TTS: 361) > Layış ağ. *urtala* (THS-1: 44).

II. Kazan Ardı Ağızlarının Yazı Dilinden Ayrılan Şekil Özellikleri:

1. Döbyaz, Layış ve Baltaç ağızlarında şahıs zamirlerinin ilgi hâli çekiminde yazı dilindeki *-nıy*, *-nîy* ekleri yerine *-nin*, *-nîn* ekleri kullanılmaktadır. Baltaç ağzında bu çekim ayrıca *-in*, *-îin* ekleriyle de yapılmaktadır. Ekin son sesinde bulunan /ɣ/, bu ağızlarda /n/ sesiyle karşılanmaktadır. Ör. Kaz.T.Tü.yd. *bîznîy* > Döbyaz ağ. *bîznîn* (THS-1: 26), Layış ağ. *bîznîn* (THS-1: 44), Baltaç ağ. *bîznîn* (THS-1: 38) ~ *bîznîn* (THS-1: 40), Kaz.T.Tü.yd. *sinîy* > Döbyaz ağ. *sinîn* (THS-1: 26), Kaz.T.Tü.yd. *sîznîy* > Baltaç ağ. *sîznîn* (THS-1: 40). Baltaç ağzında III. tekil şahıs iyelik ekinde sonra getirilen ilgi hâli eki de *-nin*, *-nîn* şeklindedir. Ör. Kaz.T.Tü.yd. *babasınıy* > Baltaç ağ. *babasının* (THS-1: 38).

Baltaç, Layış ve Mamadış ağızlarında I. ve II. tekil şahıs iyelik ekinde sonra getirilen belirtme hâli eki *-ı*, *-î* ~ *-ni*, *-nî* şeklindedir. Bu ağızlardan Baltaç ağzında yazı dilindeki çekim de görülür. İkili bir kullanım söz konusudur. Ör. Kaz.T.Tü.yd. *bozavımmı* “buzağımı” > Baltaç ağ. *bozavımı* ~ *bozavımmı* (THS-1: 39), Kaz.T.Tü.yd. *ülçewîñnî* “ölçünü” > Baltaç ağ. *ülçewîñî* ~ *ülçewîñnî* (THS-1: 39) Kaz.T.Tü.yd. *ayağıñnu* “ayağını” > Mamadış ağ. *ayağıñı* (THS-1: 32), Kaz.T.Tü.yd. *kulımmı* “kolumu” > Mamadış ağ. *kulımı* (THS-1: 32), Kaz.T.Tü.yd. *kulıñnu* “kolunu” > Layış ağ. *kulıñı* (THS-1: 45).

Kaz.T.Tü.yd. *süzîmnî* “sözümü” > Layış ağ. *süzîmî* (THS-1: 45), Kaz.T.Tü.yd. *üzîmnî* “kendimi” > Mamadış ağ. *üzîmî* (THS-1: 32), Kaz.T.Tü.yd. *üzîñnî* “kendini” > Mamadış ağ. *üzîñî* (THS-1: 32) vb.

Baltaç ağzında şimdiki zaman çekiminde kullanılan II. tekil şahıs eki *-sın, -s̃m* şeklindedir. Ör. Kaz.T.Tü.yd. *sugasın* “dövüyorsun” > Baltaç ağ. *sugasın* (THS-1: 38), Kaz.T.Tü.yd. *töyes̃m* “dövüyorsun” > Baltaç ağ. *töyes̃m* (THS-1: 38).

2. Döbyaz ağzında *min, sin* şahıs zamirlerinin yönelme hâli çekimi birkaç çeşit yapılmaktadır: Ör. Kaz.T.Tü.yd. *miña* > Döbyaz ağ. *miña, miñga, miya* (THS-1: 26), Kaz.T.Tü.yd. *siña* > Döbyaz ağ. *siña, siñga, siya* (THS-1: 26). Döbyaz ağzındaki bu çok çeşitliliğe Baltaç ağzında rastlanmaz. Baltaç ağzında I. ve II. şahıs zamirlerinin yönelme hâl ekleriyle çekimi şu şekildedir: Kaz.T.Tü.yd. *miña* > Baltaç ağ. *miya* (THS-1: 39), Kaz.T.Tü.yd. *siña* > Baltaç ağ. *siya* (THS-1: 39).

Baltaç ağzında *bu* ve *şu* işaret zamirlerinin yönelme hâl ekleriyle çekimi *-ğa, -ge; -ğar, -ger; -arğa, -erge* ekleriyle yapılmaktadır: Ör. Kaz.T.Tü.yd. *moña* “buna” (TTS: 218) > Baltaç ağ. *moñgar* (THS-1: 39), Kaz.T.Tü.yd. *şuña* “şuna” (TTS: 417) > Baltaç ağ. *şuñga* (THS-1: 39), *şuñgar* (THS-1: 40), *şoñarğa* (THS-1: 40).

3. Kazan Tatar yazı dilindeki şimdiki zaman, geniş zaman ve öğrenilen geçmiş zaman çekiminde çokluk II. şahıs eki olarak *-sız, -s̃z* eki yerine Döbyaz ağzında *-sıgızd, -s̃g̃z̃d* eki kullanılmaktadır: Ör. Kaz.T.Tü.yd. *Küres̃z̃m̃i?* “Görüyor musunuz?” > Döbyaz ağ. *Küres̃g̃z̃me?* (THS-1: 26), Kaz.T.Tü.yd. *bargansız* “gitmişsiniz” > Döbyaz ağ. *barğansıgız* (THS-1: 26).

Baltaç ve Layış ağzında ise bu ek *-sıgız, -s̃g̃z̃* şeklindedir. Ör. Kaz.T.Tü.yd. *aşarsız* “yemek yersiniz” > Layış ağ. *aşarsıgız* (THS-1: 45), Kaz.T.Tü.yd. *torgansız* “durmuşsunuz” > Layış ağ. *torgansıgız* (THS-1: 46).

Kaz.T.Tü.yd. *S̃z̃ k̃m̃ bulasız?* “Siz kim oluyorsunuz?” > Baltaç ağ. *S̃z̃ k̃m̃ bulasıgız?* (THS-1: 40), Kaz.T.Tü.yd. *kür̃rs̃z̃* “görüyorsunuz” > Baltaç ağ. *kür̃rs̃g̃z̃* (THS-1: 40).

4. Döbyaz ağzında *-ış, -ış̃* eki, mastar eki olarak kullanılmaktadır. Ör. Kaz.T.Tü.yd. *ciberüvge* “göndermeye” > Döbyaz ağ. *dciberışke* (THS-1: 27), Kaz.T.Tü.yd. *çıguvga* “çıkmağa” > Döbyaz ağ. *çığışka* (THS-1: 27).

Baltaç ağzında yazı dilindeki isim-fiil yapımında *-arğa, -erge, -ırğa, -ırge* ekleriyle birlikte *-mağa, -mege* ekleri de kullanılmaktadır. *-mağa, -mege* isim-fiil eklerine Mamadış ve Layış ağızlarında da sıkça rastlanmaktadır: Ör. Kaz.T.Tü.yd. *alırğa* “almak” > Mamadış ağ. *almağa* (THS-1: 33), Kaz.T.Tü.yd. *asrarga* “besleyip bakmak” > Mamadış ağ. *asramağa* (THS-1: 33), Kaz.T.Tü.yd. *cıyarga* “yığmak” > Baltaç ağ. *ciymağa* (THS-1: 40), Kaz.T.Tü.yd. *eytırge* “söylemek, anlatmak” > Layış ağ. *eytmege* (THS-1: 46), Kaz.T.Tü.yd. *kararga* “bakmak” > Baltaç ağ. *karamağa* (THS-1: 40), Kaz.T.Tü.yd. *utırırğa* “oturmak” > Mamadış ağ. *utırmağa* (THS-1: 33).

Mamadış ağzında *-ası, -es̃i* ekleri, isim-fiil yapımında da sıkça kullanılmaktadır. Ör. Kaz.T.Tü.yd. *söyleşırge* “söyle-, anlat-” > Mamadış ağ. *söyleşes̃i* (THS-1: 33).

5. Döbyaz ağzında *-gaç, -geç* zarf-fiil ekinin *-ğastın, -gest̃m̃, -ğastan, -gesten* ve *-gannan sın, -gennen sın* şeklinde iki farklı varyantı kullanılmaktadır: Ör. Kaz.T.Tü.yd. *b̃ñrgeç* “bitirince” > Döbyaz ağ. *b̃ñrgennen sın* (THS-1: 27), Kaz.T.Tü.yd. *citkeç* “ulaşınca” > Döbyaz ağ. *dcitkesten* (THS-1: 27), Kaz.T.Tü.yd. *kırgeç* “girince” > Döbyaz ağ. *kırgest̃m̃* (THS-1: 27), Kaz.T.Tü.yd. *tugaç* “doğunca” > Döbyaz ağ. *tuğastın* (THS-1: 27).

-gaç, -geç zarf-fiil ekinin Baltaç ağzındaki varyantları *-gaçtın, -geçt̃m̃, -gaçtınnan, -geçt̃m̃nen, -gaçtınnan, -geçt̃m̃nen* şeklindedir: Ör. Baltaç ağ. *başlangaçtın* “başlanınca”, *maқтаgaçtınnan* “övlünce” (THS-1: 40).

-gaç, -geç zarf-fiil ekinin Layış ağzındaki varyantları ise *-gaçın, -geçm̃; -gaçtın, -geçt̃m̃; -gaçtınnan, -geçm̃nen; -gaçtan, -geçten* şeklindedir: Ör. Layış ağ. *bulğaçtın* “bulunca”, *çıkkaçtınnan* “çıkınca”, *kırgeçm̃* “girince”, *kitgeçt̃m̃* “gidince”, *ülgeçten* “övlünce” (THS-1: 46).

Mamadiş ağızında *-gaç*, *-geç* zarf-fiil ekinin kullanılışı yazı dilindeki gibidir. Ancak diğer Kazan Ardı ağızlarında olduğu gibi bu ağızda da ekin çeşitli varyantları kullanılmaktadır. Mamadiş ağızında rastladığımız varyantlar *-gaçınnan*, *-geçınnen*, *-keçınnen*, *-geçtınnen*, *-geçın* şeklindedir. Ör. Kaz.T.Tü.yd. *bñeç* “bitince” > Mamadiş ağı. *bñkeçınnen* (THS-1: 34), Kaz.T.Tü.yd. *digeç* “deyince, söyleyince” > Mamadiş ağı. *digeçınnen* (THS-1: 34), Kaz.T.Tü.yd. *kırgeç* “girince” > Mamadiş ağı. *kırgeçın* (THS-1: 27), Kaz.T.Tü.yd. *kuygaç* “koyunca” > Mamadiş ağı. *kuygaçınnan* (THS-1: 34), Kaz.T.Tü.yd. *ülgeç* “ölünce” > Mamadiş ağı. *ülgeçtınnen* (THS-1: 34).

Baltaç ve Mamadiş ağızlarında yazı dilindeki *-ğançı*, *-gençı*, *-kançı*, *-kençı* zarf-fiil ekleri yerine semantik açıdan yakın olan *-mastan*, *-mesten* ekleri sık kullanılmaktadır: Ör. Kaz.T.Tü.yd. *citkençı* “ölünce” > Mamadiş ağı. *citmesten* (THS-1: 34), Kaz.T.Tü.yd. *çıkkançı* “çıkıncaya kadar” > Baltaç ağı. *çıkkmastan* (THS-1: 40), Kaz.T.Tü.yd. *kaytkançı* “dönünceye kadar” > Baltaç ağı. *kaytmastan* (THS-1: 40).

6. Kazan Tatar yazı dilindeki *-mı*, *-mı* soru eki, Döbyaz ağızında geniş ünlülü olarak *-ma*, *-me* şeklinde kullanılmaktadır: Ör. Kaz.T.Tü.yd. *Bilesımı?* “Biliyor musun?” > Döbyaz ağı. *Bilesımne?* (THS-1: 27), Kaz.T.Tü.yd. *Kilesımı?* “Geliyor musunuz?” > Döbyaz ağı. *Kilesımne?* (THS-1: 27).

7. Kazan Tatar yazı dilindeki *da / de* bağlacı yerine Baltaç ve Mamadiş ağızlarında *dağın*, *degın*, *tağın*, *tegın* bağlaçları kullanılmaktadır: Ör. Baltaç ağı. *Urman bulgaç*, *su dağın bulğan*. “Orman olunca su da olur.” (THS-1: 41), Kaz.T.Tü.yd. *min de* “ben de” > Mamadiş ağı. *min degın* (THS-1: 34).

8. Layış ağızında son seste /n/ olan kelimelere ayrılma hâl eki yazı dilinden farklı olarak *-nan*, *-nen* şeklinde getirilmektedir. İşaret zamirlerinden tespit ettiğimiz örneklerden bazıları şunlardır: Ör. Kaz.T.Tü.yd. *monnan* “bundan” > Layış ağı. *mondan* (THS-1: 45), Kaz.T.Tü.yd. *annan* “ondan” > Layış ağı. *andan* (THS-1: 45).

9. Layış, Döbyaz ve Mamadiş ağızlarında yazı dilinden farklı olarak bazı kelimelerde ek yığılmalarına rastlanmaktadır. Ör. Kaz.T.Tü.yd. *bırsı* “biri, birisi” > Layış ağı. *bırsısı* (THS-1: 45), Mamadiş ağı. *bırsısı* (THS-1: 32), Döbyaz ağı. *bırsısı* (THS-1: 26), Kaz.T.Tü.yd. *busi* “bu” > Layış ağı. *busısı* (THS-1: 45), Mamadiş ağı. *bosısı* (THS-1: 32), Kaz.T.Tü.yd. *kaysı* “hangi, hangisi, bazı, kimi” > Layış ağı. *kaysısı* (THS-1: 45), Döbyaz ağı. *kaysısı* (THS-1: 26), Kaz.T.Tü.yd. *monısı* “bununkisi” > Mamadiş ağı. *monsoso* (THS-1: 32).

10. Layış ağızında zamir kökenli şahıs eklerinden teklik I. şahıs *-mın*, *-mın* ekleri kısaltılarak *-ın*, *-ın* şeklinde de fiil çekiminde kullanılmaktadır. Ör: Kaz.T.Tü.yd. *bılrmın* “bilirim” > Layış ağı. *bılerım* (THS-1: 45), Kaz.T.Tü.yd. *töşermın* “düşerim, inirim” > Layış ağı. *töşermın* ~ *töşerım* (THS-1: 45), Kaz.T.Tü.yd. *ülerım* “ölürüm” > Layış ağı. *ülerım* (THS-1: 45), Kaz.T.Tü.yd. *yaralarımın* “yaralarım” > Layış ağı. *yaralarım* (THS-1: 45).

Sonuç:

Kazan Ardı ağızları ile Kazan Tatar Türkçesinin yazı dili malzemesi karşılaştırıldığında, bu ağızlarda standart dildeki kullanımlardan çok fazla sapmaların olduğu görülmektedir. Kazan Tatar Türkçesinin yazı dilinden hareketle Kazan Ardı ağızlarının karakteristik ses özelliklerini şu şekilde özetleyebiliriz:

1. Kazan Ardı ağızlarının ses özellikleri incelendiğinde yazı dilindeki mevcut seslerin çoğunun değiştirilerek kullanıldığı görülmektedir. Bu ağızlarda ünlülerde incelmeye, kalınlaşma, darlaşma, genişleme, yuvarlaklaşma, düzleşme; ünsüzlerde tonlulaşma, tonsuzlaşma gibi ses değişimlerine kelimenin her konumunda rastlanmaktadır.

2. Kazan Ardı ağızlarında dudaksıllaşmış /a°/ sesinin kullanımı, Baltaç ve Mamadiş ağızlarıyla sınırlıdır. Layış ve Döbyaz ağızlarında ise bu ses kullanılmamaktadır. /a/ ünlüsünün niteliği yazı dilindeki nitelikten hemen hemen aynıdır.

3. Ünlülerde en fazla değişim /a/ sesinde gerçekleşmiştir. Bu sesin ince sıradan /e/, /i/ seslerine değişimi yanı sıra kalın sıradan /ı/, /o/ seslerine de değiştiği örneklere rastlanmıştır. Kazan Ardı ağızlarından özellikle Döbyaz ağızında /a/ sesinin /a~/e/, /i/, /ı/, /o/ ünlüleriyle karşılanması bu ağızı diğer ağızlardan farklılaştırmaktadır. Bu ses Baltaç ve Layış ağızlarında /e/ ve /ı/ ünlülerine değiştirilirken Mamadış ağızında /a/ sesinin değişime uğradığı herhangi bir örnek bulunamamıştır.

4. Kazan Ardı ağızlarında /e/, /i/, /i/ ünlüleri, kelimenin her konumunda birbirlerinin yerine kullanılabilir. Bu ünlülerin kullanılabilmektedir.

5. /o/ ünlüsündeki değişim bu ağızlarda genellikle ünlüyü darlaştırma yönündedir. Bu ünlü bazı kelimelerde Layış ağızında /u/ ile karşılanırken Mamadış ve Döbyaz ağızlarında /u/ yanı sıra /ı/ ünlüsünün de kullanıldığı tespit edilmiştir. /o/ ünlüsündeki en farklı değişime Baltaç ve Döbyaz ağızlarında rastlanmıştır. Bu ağızlarda alıntı kelimelerde /o/, /a/ ünlüsüne dönüştürülmüştür.

6. Kazan Ardı ağızlarında /ö/ ünlüsündeki değişim, bu sesin dar çifti olan /ü/ ile karşılanmasıdır. Bu ağızlarda /ö/ ünlüsünün darlaştırıldığını görüyoruz. Mamadış ve Döbyaz ağızlarında bu sesin iyice darlaştırılarak /i/ şeklinde kullanıldığı örnekler de tespit edilmiştir. /ö/ ünlüsündeki en farklı değişime Döbyaz ağızında rastlanmıştır. Bu ağızda /ö/ ünlüsü pek çok örnekte /i/ ile karşılanmıştır.

7. /ç/, /ş/, /t/, /s/ ünsüzlerinin birbirlerine değişmesine Kazan Ardı ağızlarında sıkça rastlanmıştır. Ör. *çişme-şişme-tişme* vd.

8. Tatar yazı dilindeki ön ve iç ses durumundaki /y/ ünsüzü, Kazan Ardı ağızlarında genellikle /c/ ünsüzüne değişmektedir. Bu sesin Döbyaz ağızında /j/, Mamadış ve Layış ağızında /z/ sesiyle değiştirildiği örneklere de rastlanmıştır.

9. Kazan Ardı ağızlarının yazı dilinden farklılaşan şekil özelliklerinin başında şahıs zamirlerinin ilgi hâli çekiminde *-nin*, *-nñ* eklerinin ve I., II. tekil şahıs iyelik ekinde sonra belirtme hâl ekinin *-ı*, *-i ~ -ni*, *-ni* olarak kullanılmasıdır.

10. Bu ağızlarda *-gaç*, *-geç* zarf-fiil ekindeki çeşitlilik çok fazladır.

Kısaltmalar:

ağ: ağız

KTTS: M. Öner (2009). *Kazan-Tatar Türkçesi Sözlüğü*. Ankara : TDK Yayınları: 963.

Kaz.T.Tü.yd.: Kazan Tatar Türkçesi yazı dili

THS-1: F.S. Bayazitova vd. (2008). *Tatar Halık Söyleşleri, 1. Kitap*. Kazan: Megarif Neşriyatı

TTS: F. Ganiyev vd. (1997). *Tatarca-Türkçe Sözlük*. Kazan-Moskova: İnsan Yayınevi.

yd. : Yazı dili

KAYNAKÇA

Bayazitova, F.S. vd. (2008). *Tatar Halık Söyleşleri, 1. Kitap*. Kazan: Megarif Neşriyatı.

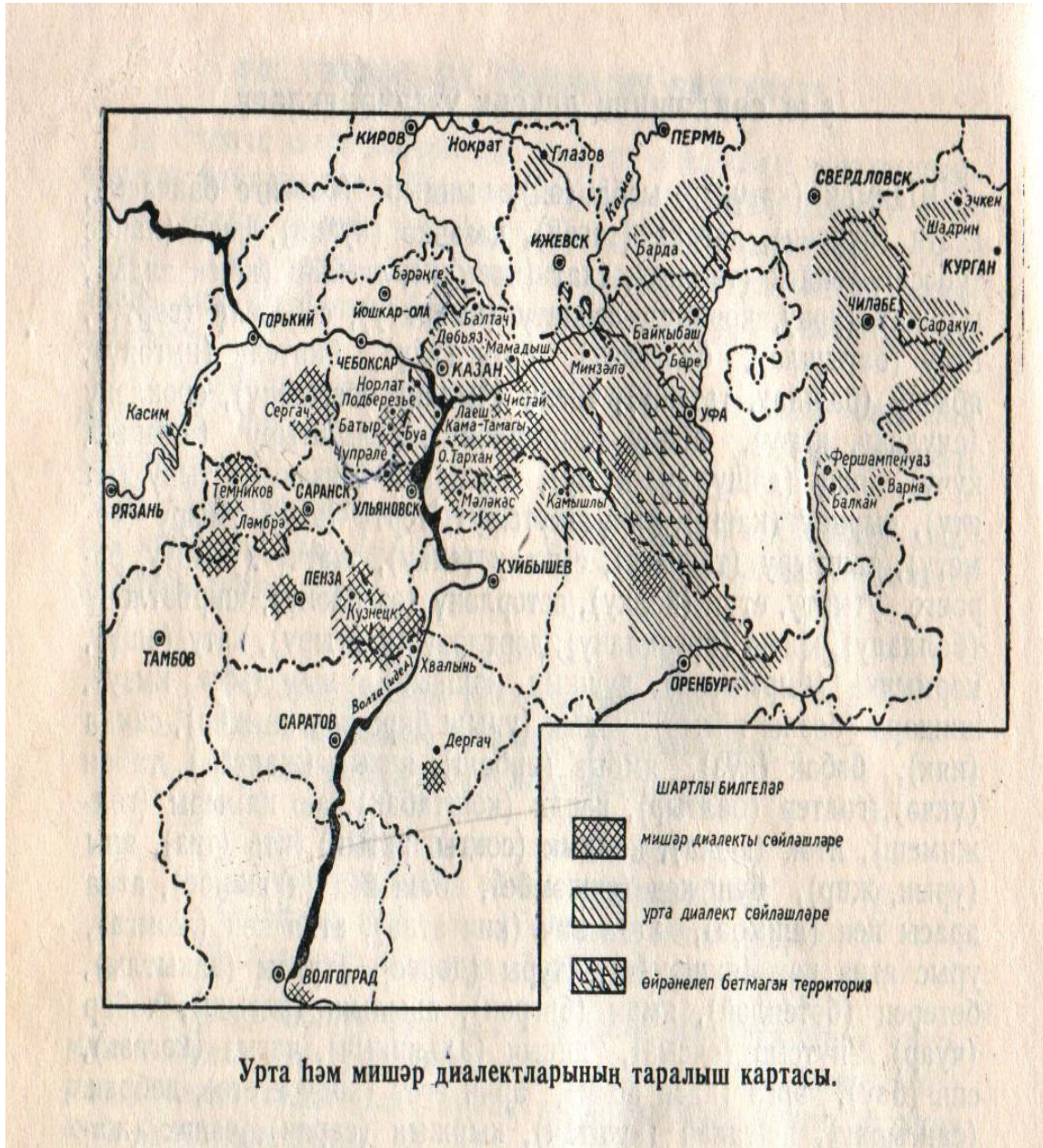
Bessonov, A. G. (1881). “O govorah kazanskogo tatarskogo nareçiya i ob otnoşenii ego k blijayşim k nemu nareçiyam i razıkam”, *JMNP*, CCXVI. S., Spb., s. 200-242.

Borhanova, N. vd. (1953). *Dialektologik Süzlük*. Kazan: Tatgosizdat.

- Borhanova, N. vd. (1958). *Dialektologik Süzlük III. Kisek*, Kazan: Tatarstan Kitap Neşriyatı.
- Borhanova, N. B. vd. (1969). *Tatar Tîlññññ Dialektologik Süzlîgî*. Kazan: Tatarstan Kitap Neşriyatı.
- Ehetov, G. H. (1984). *Tatar Dialektologiyesî*. Kazan: Tatarstan Kitap Neşriyatı.
- Ganiyev, F. vd. (1997). *Tatarca-Türkçe Sözlük*. Kazan-Moskova: İnsan Yayınevi.
- Mahmutova, L. T. (1969). “Fonetik Üzñçelikler”, *Tatar Tîlññññ Dialektologik Süzlîgî*, Kazan: Tatarstan Kitap Neşriyatı, s. 612-625.
- Öner, Mustafa (2009). *Kazan-Tatar Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: TDK Yayınları: 963.
- Sabirov, K. (1965). “Kîrîş”, *Hezîrgî Tatar Edebi Tîlî*. Kazan: Tatarstan Kitap Neşriyatı.
- Tatar Tîlññññ Añlatmalî Süzlîgî*, I Tom. (1977), II. Tom (1979), III. Tom (1981), SSSR Fenner Akademiyasî, Kazan Filialı, Galimcan İbrahimov İsmindegî Tîl, Edebiyet hem Tariğ İnstitutı, Kazan: Tatarstan Kitap Neşriyatı.
- Velidi, C. (1927). “O dialektah kazanskogo tatarskogo yazıka”, *Vestnik nauçnogo obşestva tatarovedeniya*, S. 6, s. 50-64.
- Zekiyev, M. Z. vd. (1998). *Tatar Grammatikası*, C. I, Meskev-Kazan: Tatarstan Fenner Akademiyesî Gumanitar Fenner Bölümî.
- Zekiyev, M. Z. vd. (2009). *Tatar Tîlññññ Zur Dialektologik Süzlîgî*. Kazan: Tatarstan Kitap Neşriyatı.

ЕКЛЕР:

Ek 1: Orta ve Mişer Ağızlarının Yayılma Alanı

(Kaynak: G. Җ. Ehetov, *Tatar Dialektologiyesi*, Tatarstan Kitap Neşriyatı, Kazan, 1984, s. 104.)

Ek 2: Kazan Ardı Ağızlarının Yayılma Alanı

(Kaynak: G. Җ. Ehetov, *Tatar Dialektologiyesi*, Tatarstan Kitap Neşriyatı, Kazan, 1984, s. 104.)